

GERENCSÉR PÉTER

A NÁDASDYAK XVI–XVII. SZÁZADI VÁRÉPÍTÉSEI ÉS ERŐDÍTÉSEI KAPUVÁRON

A kutatástörténet és hiányosságai

A kiterjedt nyugat-dunántúli Kanizsay-uradalmakat házassággal és gyümölcsöző politikai manőverekkel megszerző Nádasdyak 1534-től — Nádasdy Tamás és Kanizsay Orsolya házasságkötésének időpontjától — a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétele miatt 1671. április 30-án kivégzett Nádasdy (III.) Ferenc 1670. évi felségárulási peréig birtokolták a főként rábaközi területeket magába foglaló kapuvári domíniumot és annak katonai, hatalmi és gazdasági centrumát, a kapuvári (hozzávetőlegesen a XVII. század második feléig: kapui) várat.¹ A két végpont közé eső szűk másfél évszázad lényegében egybeesik az oszmán-török terjeszkedés elleni védekezés Sopron megyei időszakával, jóllehet Kapuvár várát — jelenlegi tudomásunk szerint az egész korszakban először és utoljára — éppen ezen időperiódus után, a Bécs második ostromát megelőző 1683. évi rábaközi tatárjárás során foglalták el az oszmánokkal szövetséges tatár seregek, jelenlétük azonban a kahlenbergi fordulatnak köszönhetően rövid életűnek bizonyult.²

Bár minden kétségen felül áll, hogy a folyókkal és mocsarakkal védőpajzs-ként körbezárt, a korabeli helyi térszemlélet által gyakorta „szigetnek” (*insula*) tekintett Rábaköz központi — és voltaképpen egyetlen valódi — vára Kapuváron volt, elhelyezkedése folytán az itteni erődtípus csak nagyon korlátozottan volt képes betölteni területvédelmi funkcióját. A vár ugyanis a Rábaköz nyugati

1 Az uradalmak megszerzésére: *Bessenyei József*: A Nádasdyak. Bp., 2005. 27. p. A Nádasdy család birtoklástörténetéhez, Sopron megyei és az országos politikában betöltött tisztségeikhez és a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyükhöz részletesen: *Dominkovits Péter – Pálffy Géza*: Küzdelem az országos és a regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században. 1–2. rész. In: *Századok*, 144. (2010) 4. sz. 769–792. p., 144. (2010) 5. 1085–1120. p. A kapuvári vár Nádasdyaktól való elkobzására és az 1670. évi átadás-átvételére: *Pauler Gyula*: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. 1664–1671. 2. Bp., 1876. 144. p.

2 Az 1683. évi Bécs elleni nagyszabású oszmán támadás rábaközi vonatkozásait Fernando Luigi Marsigli / Marsili hadmérnöki és katonai tevékenységére fókuszálva korábban részletesen tárgyaltam: *Gerencsér Péter*: Marsili 1683. évi kapuvári elfogása. In: *Honismeret*, 44. (2016) 4. sz. 58–62. p.

peremén, a forrásokban többnyire egyszerűen csak „Rábának” nevezett Kis-Rába folyó partján állt, amit észak felől a Hanság nagy kiterjedésű lúpvilága természetes módon oltalmazott. Elhelyezkedése abban leli magyarázatát, hogy az Árpád-kor korai szakaszában határvárként, országkapuként rendeltetése a nyugatról érkező német támadások elhárítása volt, nevét is funkciója után nyerte.³ Az oszmán expanzió időszakában viszont a védekezés iránya megfordult, immár nem nyugatról, hanem kelet felől kellett megoltalmaznia a Rábaközt az ellenséges betörésektől, aminek feladata a vár tájolása miatt nehézségekbe ütközött. A geopolitikai adottságokból fakadó hátrányok kiküszöbölésére a rábaközi folyamátkezési pontoknál többlépcsős védelemben, a Külső- és a Belső-Rába (azaz a Rába és a Kis-Rába folyó) természetes vonalára támaszkodva további kisebb erődítmények, kastélyok és őrházak (Bodonhely, Kesző, Mihályi, Vág, Patona, Mérges) felépítése vagy korszerűsítése, és a rábai hidak (Bodonhely, Mórchida / Árpás, Kecöl, Kapuvár) állandó fegyveres őrséggel való ellátása vált szükségesé. A XVI–XVII. században többször átépített kapuvári vár ennél fogva inkább a keletről érkező migrációhullám befogadására volt alkalmas, amint az legszemléletesebben az 1594. évi krízishelyzetben kitűnt. Abban az esztendőben a három, illetve négy évre török kézre került Pápa és Győr elfoglalásával a Rábaköz falvai kelet felől védtelenné váltak, így — az 1597. évi kapuvári urbárium nyitó szavait idézve — „*az Pogány miath tellyességgel ell Pusztoltanak.*”⁴

A vár- és erődépítés elválaszthatatlan a történetírásban „hadügyi forradalom” néven elhíresült széleskörű katonai átalakulás többletanyagát jelenségetől. A sokat vitatott elméletet, pontosabban szólva elméletsoportot Michael Roberts 1956-ban publikált *The Military Revolution: 1560–1660* című könyve alapozta meg, amely elsősorban a svéd hadsereg XVI–XVII. századi reformjait taktikai szem-

-
- 3 A kapuvári vár Árpád-kori kiemelt jelentőségére: *Kristó Gyula – Makk Ferenc – Szegfű László: Szempontok és adatok a korai magyar határvédelem kérdéséhez.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 20. (1973) 4. sz. 650. p. A korai megyeszervezetet illetően Kristó Gyula vetette fel, hogy I. (Szent) István korában Sopron helyett Kapuvár lehetett az ispánság székhelye: *Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon.* Bp., 1988. 268–273. p. Azonos álláspontra helyezkedve a kérdést részletesen feldolgoztam: *Gerencsér Péter: Névtelen vár. Kapuvár az Árpád-korban.* Kézirat. 2008. Amellett érvelve, hogy a „Kapu” és a „Babót” helynevek a középkorban egyaránt Kapuvárra vonatkoznak, a kérdést szintén érintette: *Takács Károly: „Castrum porte Bobuth”. Kapuvár és Babót az Árpád-korban.* In: *Arrabona*, 44. (2006) 1. sz. 523–536. p.
- 4 Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL) Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, *Urbaria et conscriptiones* (= E 156) Fasc. 12 No. 42/c. Kiadása: Az 1597. évi kapuvári urbárium. 1. Kiad.: Mikó Sándor. In: *Soproni Szemle*, 46. (1992) 2. 127. p.

pontból vizsgálta, és az átalakulást a tűzfegyverek elterjedésében és a hadsereg létszámnövekedésében látta.⁵ A hadtörténeti terminust új interpretációs szintekkel rétegező Geoffrey Parker harminc évvel később megjelent munkájában a várépítésre is kiterjesztette a teóriát.⁶ A hadügyi forradalom elméletét Nyugat-centrikus szemléletmódja mellett a historiográfia többek között azért bírálta, mert egy több évszázados folyamatra kevésbé illik a hirtelen változásokra utaló „forradalom” elnevezés, ezért szerencsésebb reformról vagy permanens átalakulásról beszélni. Magyar szempontból pedig azért támadták az elmélethalmazt, mert egyrészt kevésbé vette figyelembe, hogy Nyugat-Európa feltételezett elsőbbségével szemben az oszmánok élen jártak a tűzfegyverek (főként az ágyúk) használatában, másrészt pedig a tatárok keleti (nomád) harcmódorával szemben keleties taktikával kellett felvenni a versenyt.⁷ Mindazonáltal a hadseregek és a harcászat XVI–XVII. századi sokrétű változásait döntően négy tényezőben látja a szakirodalom: a hadseregek létszámának nagymértékű felduzzasztásában, a hidegfegyvereket (kard, íj) fokozatosan kiszorító tűzfegyverek (löveg, ágyú, puska) számának és jelentőségének megnövekedésében, ezek eredőjeként a várépítészeti gyökeres változásában, valamint — az előbbi három tényező összhatásaként — a háború költségeinek az államháztartás korábbi modelljeit átalakulásra ösztönző emelkedésében.⁸ A kapuvári vár esetében is ezeket a szempontokat egymásra vetítve kell számításba venni.

Annak ellenére, hogy Kapuvár vára a XI. század elejétől a Rákóczi-szabadságharc végéig meghatározó szerepet játszott a Rábaköz hadtörténetében, mind ez ideig sajnálatos módon nemcsak szisztematikus módon nem került sor a kapuvári

5 *Roberts, Michael*: The Military Revolution. 1560–1660. Belfast, 1956.

6 *Parker, Geoffrey*: Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West. 1500–1800. Cambridge, 1988.

7 Részlegesen, az 1577. évi nagy hadi tanácskozás kontextusában tárgyalva: *Kelenik József*: A hadügyi forradalom és jelenségei Európában és a Magyar Királyságban a XVI. század második felében. In: Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században. Szerk.: Peterscsák Tivadar. Eger, 1997. 27–41. p. (Studia Agriensia, 17). A hosszú háború viszonyában: *Kelenik József*: A hadügyi forradalom hatásai Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. Tények és megjegyzések a császári hadsereg valódi katonai értékéről. In: Hadtörténelmi Közlemények, 103. (1990) 3. sz. 80–120. p. Az egész korszakra átfogóan: *Ágoston Gábor*: Az európai hadügyi forradalom és az oszmánok. Történelmi Szemle, 37. (1995) 2. sz. 465–485. p.

8 Újabban a fiskális-katonai állam modellje szempontjából: *Kenyeres István – Pálffy Géza*: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság had- és pénzügyigazgatásának fejlődése a 16–17. században. Modellek és értelmezési lehetőségeik. In: Századok, 152. (2018) 5. sz. 1033–1076. p.

vár építéstörténetének feltérképezésére, de még csak részleges, egyes történeti periódusokra koncentráló munka sem született. A kapuvári erődítési munkálatok feltárását, korszakolását az is nehezíti, hogy sem falkutatás, sem módszeres ásatások nem zajlottak a várban és egykori környezetében. A tervszerű terepbejárások és várkutatások csak a Kapuvártól északra fekvő Földvár és a várostól déli irányban lévő, a Babót határában elhelyezkedő Feketevárra terjedtek ki, ezek azonban kívül esnek a török hódoltság időszakának keretein.⁹ A kapuvári várat illetően a kapuvári Rábaközi Múzeum alapítója és első igazgatója, Faragó Sándor véletlenszerűen előkerült leletanyagokra, okleveles forrásokra és történeti analógiákra építette kéziratos formában maradt doktori disszertációját, melyben viszont elsősorban a középkori határvédelmi funkcióra összpontosított, az újkort csak elnagyoltan érintette.¹⁰ Nem történt szakszerű falkutatás a vár 1957 és 1960 közötti rekonstrukciója idején, amikor az épület udvari homlokzatát jelentősen átépítették, árkádsorral látták el, és hasonlóképpen elmaradt a vár építészeti szerkezetének és építőanyagainak vizsgálata a legutóbbi, 2012-ben lezajlott homlokzatfelújítás során is. Az egyetlen kivétel Gömöri Jánosnak, a Soproni Múzeum régészének a vár 1998-ban véletlenszerűen megtalált falmaradványánál végzett szondázó ásatása, mely a XVII. század második felének építési munkálatairól szolgáltatott tárgyi bizonyítékokat. Az írott forrásokra támaszkodó feldolgozások sora nemkülönben kívánnivalót hagy maga után. Az eredeti kutatások helyett csak másodlagos kútfőkből ollózó és a történettudományi módszertant mellőző számos írástól eltekintve, kifejezetten építészeti szemszögből tanulmányozta a várat Gerő László. Első, áttekintő képet nyújtó szakmunkájában azonban nem szerepelnek XVI–XVII. századi adatok a vár építéstörténetéről, több esetben megkérdőjelezhetők a XVIII–XIX. századra vonatkozó állításai is, melyeket lényegében szó szerint átemelt utóbb publikált szakkönyvébe is.¹¹ Más összefüggések keretében felsorolásszerűen foglalkozott a kapuvári vár inventáriumaiiban olvasható termekkel és helyekkel, de az 1608. évi összeírásban említett „pajtás kertet”, vagyis csűröskertet „pártás kertként” olvasta félre, így tévesen védelmi létesítményként,

9 Földvár: *Nováki Gyula*: Zur Frage der Sogennanten „Brandwalle” in Ungarn. In: *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 16 (1964) 1–2. sz. 131–133. p. Feketevár: *Kiss Gábor*: Adatok a Nyugat-Dunántúl korai várépítészetéhez. In: *A népvándorláskor fiatal kutatóinak IV. összejövetele*. Szerk.: Borsody István – Gróf Péter – Gróth Dániel – Jékely Endre. Visegrád, 1995. 156–169. p. (Altum Castrum, 4).

10 *Faragó Sándor*: Fejezetek Kapuvár középkori történetéből. Doktori disszertáció. Kézirat. Rábaközi Muzeális Gyűjtemény, Kapuvár (= RMGy). Helytörténeti Adattár, 526. sz.

11 *Gerő László*: Magyarországi várépítészet. Vázlat a magyar várépítés fejezeteiről. Bp., 1955. 307. p. Gerő László: *Magyar várak*. Bp., 1968. 217–219. p.

védőpártás fallal körbevett kertként azonosította.¹² Mindezek folytán mindössze egyetlen, de tartalmában jelentős korrekcióra szoruló összefoglaló szaktanulmánnyal rendelkezünk a várról. Faragó Sándor *A kapui vár* című mind a mai napig alapszövegnek számító írásáról van szó, melynek apropóját a vár felújítása adta.¹³ Faragó, gyakorta másodlagos forrásokra támaszkodva, a vélt kezdetektől a jelenkorig tekintette át a vár történetét, tanulmányában keverednek az építés-, a had-, az egyház- és a birtoklástörténeti szempontok. Mindazonáltal ez eddig a legbővebb leírás mind a vár egészéről, mind a török korról. A XVI. század első felét illetően Faragó a Mályusz Elemér által kiadott Nádasy-levelezésekre támaszkodott, ezeket azonban sokszor nem állította kontextusba, rendezőelve kronologikus volt, a különálló adatokat nem olvasta össze egységes struktúrákká. Emellett azonban saját forrásfeltárásaira is támaszkodott, melyek urbáriumok leltáraiból származtak, de értelmezés helyett megelégedett a berendezések és hadi felszerelések pusztá felsorolásával. Többszörösen problémás, ahogyan a csornai premontrei rendi kanonok, Drinóczy György XIX. század első feléből származó kéziratot meggyőzően kritika nélkül, hiteles forrásként hasznosította.¹⁴ Faragó munkája mindezek ellenére azért is alapvető, mert nemcsak helytörténeti szinten, hanem országos szinten is gyakran idézték, így félreértelmezései és vitatható megállapításai is tovább öröklődtek.

A régészeti feltárás és a falvizsgálat teljes hiánya, az előkertült leletek esetlegessége miatt jelenleg jóformán csak írásos (levelezések, inventáriumok, urbáriumok) és vizuális forrásokra (alaprajzok, veduta) támaszkodhatunk a vár török kori építéstörténetének tanulmányozásánál. A kutatástörténet ezen deficitjei könnyen belátható módon erőteljesen behatárolják a téma feldolgozására vonatkozó lehetőségeket is.¹⁵

12 Gerő, 1955. 403. p. Vö.: MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/d. 3. füz. 284. p.

13 Faragó Sándor: *A kapui vár*. In: *Arrabona* 4. (1962) 85–95. p.

14 Drinóczy György: *Böngészet Sopron Megye ismétetéhez*. Drinóczy György csornai kanonok által. 1830–1847. Csornai Premontrei Rendház Magánlevéltára, Csorna. III. 1. 1. Drinóczy György kéziratai.

15 Itt mondok köszönetet Csiszár Attilának, a Soproni Múzeum muzeológusának és etnográfusának, aki a források értelmezésében, a helyek lehetséges lokalizálásában és a kézirat korábbi változatainak véleményezésében segítette e tanulmány formálódását.

Az itáliai erődépítézet megjelenése Kapuváron

A hódoltság előtti időszakból származó dokumentumok vajmi kevés információt árulnak el a vár architektúrájáról és védműveiről, azonban a később vizsgálandó 1541. évi váralaprajz alapján bizonyosnak tekinthető, hogy az 1540-től meginduló építkezésekig a kapui vár a középkori jelleget megőrző, toronyközpontú kisvárak közé tartozott. Ugyanakkor mind az 1522. évi, mind pedig az egy évvel későbbi — részben megegyező szövegezésű — várinventárium¹⁶ egyértelműen jelzi, hogy a középkori szűrő- és vágófegyverektől eltérően a kapui várat már Mohács előtt elérte az a hadügyi átalakulás, amely a lőfegyverek szerepének fokozódásával járt. 1523-ban a várban találunk két nagyobb, faltörésre is alkalmas, kevésbé mozgékony nehézgúyt (*bombarda*), külön regisztráltak egy minden bizonnyal rövid csővel rendelkező mozsárpattantyút (*mosarpathyanthýw*), 38 darab szakállas (azaz támasztóvillával ellátott) puskát (*barbatos*), 23 rézpuskát (*pixides cuprv*), valamint ezek működtetéséhez szükséges lőporkészletet, de a hadfelszereléseknek a váron belüli elhelyezkedéséről és a védelmi létesítményekről hallgat a lajstrom. Ugyanakkor az a tény, hogy monstrumgúyból két darabot is tartottak, miközben a modern hadviselés a kisebb, könnyebben mozdítható ágyúkat igényelte, hogy az üzemeltetéshez feltűnően kevés, mindössze egyetlen hordó lőpor (*pulveres in uno vasculo*) állt rendelkezésre, valamint az, hogy mechanikai energia által hajtott nagyméretű hideg lőfegyvert, számszeriját (*thela balistarum*) is tároltak a szertárban, a hadianyag-szerkezet átmeneti jellegére enged következtetni a középkori és az itáliai rendszer között.

A vár nagymérvű átépítésének első szakasza, mely hatást gyakorolt a tüzefegyver-állományra is, az 1540-es években vette kezdetét. A munkálatokat az országos politikában egyre rangosabb pozíciókat betöltő Nádasdy Tamás kezdeményezte, aki csak azután foghatott a kapui vár építésébe, miután megszerezte a Kanizsay-birtokokat. Kezdetben valószínűleg Kanizsa lehetett a család központi vára, amit a török előretörés miatt 1540 körül végleg az északabra fekvő Sárvárra cseréltek.¹⁷ Így Kapuvár a családi rezidenciák között feltehetően csak másodlagos szerepet játszott, amit alátámaszt, hogy a Nádasdyak egyértelműen Sárvárt fejlesztették hatalmi, gazdasági és kulturális (humanista) központtá. Ugyanakkor már ebben az időben szóba került Kapuvár várának védművekkel történő ellátása, és hogy ennek oka nem pusztán magánjellegű volt, hanem a Nyugat-Dunántúlra leselkedő török veszélyt is számításba vették, világosan kitűnik I. (Habsburg) Fer-

16 MNL OL Diplomataikai Levéltár (= DL) 68539. MNL OL DL. 26307.

17 Bessenyei, 2005. 33. p.

dinánd magyar király 1537. január 25-én Nádasdynak írt leveléből, melyben az uralkodó a Rába folyó védelmi képességének kiaknázásán túl Sárvár mellett Kapuvár erősítését javasolta (*Mandavimus eciam eidem Nadasdy ut arcem Saarwar et Kappw omnibus quibus potest munimentis firmare debeat*).¹⁸ Arra, hogy a tényleges építkezés már 1540-ben megindulhatott, az első közvetett bizonyíték Ostffy László 1540. szeptember 12-én Sárváron keltezett levele, melyben arról számolt be Nádasdynak, hogy — a helységnevek konkrét megnevezése nélkül, de többes számban utalva a várakra — a jobbágyok árkot (*fossa*) ásnak a várak körül, bár a mostoha időjárás éppen nem kedvez a munkálatoknak.¹⁹

Jóval egyértelműbb Kapuvár átépítésének szándékára Matissy György 1541. január 28-én közölt terve, melyben tájékoztatja Nádasdyt, hogy aznapi levelében a következőre hívta fel Tatay Gergely (feltehetően a kapui vár egyik tisztviselője) figyelmét: „*igyekedzenek építményeket emelni Kapu vára alatt, melyeket idővel árokkal vehetnek körül. Addig is erősítsék meg palánkkal vagy hasított [fissilibus] kerítéssel*”.²⁰ Matissy az idézett levélhez csatolta a vár újjáépítésének rajzát is, melyre elsőként Szatlóczi Gábor hívta fel a figyelmet, hozzátéve, hogy „*Kapu várának és városának tervrajza [...] a legkorábbi magyar vár és városalaprajz*”.²¹ Ferdinándnak a hozzá átpártolt Nádasdyhoz írott levele, valamint Matissy tervezetének időpontja világosan jelzi, hogy a kapui vár védelmi létesítményekkel való kiegészítésének igényét nem kizárólag személyes előnyök, hanem a török expanziótól való félelmek szülték. Minthogy Kapuvár az ország védettebb, nyugati zónájában feküdt, első pillantásra meglepő, hogy a török elleni védekezés milyen korai időszakában, még Buda elvesztése előtt kidolgozták az első erősítési tervezetet, amikor pedig az ország stratégiaileg jelentősebb és fontosabb várainak megerősítése sürgetőbb feladatnak tűnt. A látszólagos ellentmondás feloldható azzal, hogy Kapu magánvár volt, így Nádasdyt az országos politikában játszott, egyre erősödő szerepén túl a belháborúk, főként az ellenség-

18 A levelet közli: *Vadas András*: A Rába-mente környezeti viszonyai a 16. közepén egy 1543–44-es folyófelmérés tükrében. In: Soproni Szemle, 69. (2015) 1. 33–34. p.

19 *Bessenyei József*: Enyingi Török Bálint okmánytára. Bp., 1994. 249. sz.

20 MNL OL E 185 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Nádasdy (1527–1730), Missiles, Matissy György – Nádasdy Tamás No. 18. A levél és a rajz útmutató szövegeinek magyar fordítása Babcsányi István és Babcsányi Judit (Historia Fordító) munkája. Az idézett szöveg nyilvánvalóan arra utal, hogy a kerítés hasított fából, karókból készült. A latin nyelvű eredetiben: „[...] *studeant edificia construere sub castro Kappw que cum tempore fossa circumdare poterunt, interim tamen muniant palangis sew sepibus fissilibus [...]*”.

21 *Szatlóczi Gábor*: Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén. 1. A várak népe. Szeged, 2016. 67. p. A kötet címlapján a vár és a palánk alaprajzának másolata látható.

ges enyingi Török Bálint dunántúli magánakciói is a védekezési szükséglet fokozására sarkallhatta.

Matissy a levél mellékletében személyesen rajzolta le a Kapu vára alatti új építkezés alaprajzát (*nove molitionis sub castro Kappw eidem depinxi*). A rajz egy kis alapterületű, kör alaprajzú, a Kis-Rába által körülvelt várat ábrázol *Arx Kapv* néven, amely minden bizonnyal a már létező, középkori eredetű belső várral azonosítható, melynek kapuja (*porta*) déli irányba, a folyón (*super Rabam*) átívelő híd felé néz. Nem világos azonban, hogy körülötte mely gazdasági építmények és védművek léteztek már, és melyek voltak a tervezet részei. Valószínűleg létezhetett a várat teljesen körbezáró várárok (*fossa castris*), az annak nyugati részén elhelyezett híd (*pons*), továbbá az árkok külső oldalán, a Kis-Rábát átívelő és a nyugat felőli bejárást biztosító „vár előtti gyalogoshíd” (*pons ante castrum pedestris*). Szintén korábbi időszakból származhat a Babót felőli (déli) védelmet biztosító úgynevezett „kapu előtti bástya” (*Bastyia ante portam*), mivel középkori építészeti módot tükröző, kicsi kerek bástya, rondella volt. Ezek alapján úgy tűnik, hogy vár déli oldalán lévő Kis-Rába híd hozzávetőlegesen megfeleltethető a ma ott lévő Szent Anna híddal, míg a nyugati híd a mai várárkot keresztező töltéshíd helyével. Ugyancsak már meglévőként tételezhető fel a vár déli részén álló, szilárd (kőből való) építkezés létéről árulkodó mészégető kemence (*fornax calcariaria*). A kemencét éppúgy a földbe süllyesztették, mint a tőle nyugatra lévő borospincét, mely nem közvetlenül a vár alatt helyezkedett el, hanem a várárokból különítették el (*vinarium ex fossa castris exemptum — várárokból kivájt borospince*). A Nádasdyak másik vára, a sárvári vár esetében ezzel szemben a védőfalba és bástyákba vájták a ma is megfigyelhető boltozatos helyiségeket; elképzelhető, hogy Kapuváron a borospince egy egykori mészégető árok maradványa volt. A vár átellenes, északi oldalán a folyó és a várárok között, szintén a földbe süllyesztve ábrázol a rajz egy kerek *glaciariumot*, mely egy később idézendő, ugyanebből az évből származó forrás alapján jégveremre utalhat.

Matissy erődítési tervének legfontosabb újdonsága a vártól nyugatra elhelyezkedő, hatalmas palánkvár, melynek kiterjedése lefedi a mai Fő tér teljes területét. Amint a rajzhoz mellékelte levélből kiderül, ez a palánk ekkor még bizonyosan csak papíron létezett, akárcsak kiegészítő védművei. A szabályos, négyzet alaprajzú palánkvár, mely a szilárdabb anyagból készült belső várhoz képest, a szükség miatt föld-fa szerkezetű erődítményt sejtet, kelet felé, a belső vár felé nyitott volt, négy sarkára pedig kiugró bástyákat terveztek. A vár felőli oldalon, délen és északon egy-egy ötszögletű bástya megépítését vették tervbe. A bástyának ezt a formáját a szakirodalom rendszerint a várak modernizációs jeleként azonosítja, és egyértelműen az európai erődítményszervezetet átformáló, a reneszánsz városideálból

eredő itáliai rendszerű építkezés (*trace italienne*) hatásának tartja.²² Minthogy az itáliai erődépítéset legfőbb ismérve a nagy és alacsony bástya, amely a lövegek elhelyezése és kilövése miatt már a tűzfegyverek elleni védekezés következménye, a kapuvári palánk meglepően korai példája a modern hazai erődépítési terveknek. Annál is inkább, mivel szabályos alaprajzzal, szimmetrikus geometriai struktúrával rendelkezik, a holttereket kiküszöbölő egyenes falszakasz és az ötszögletű bástya is jobban védhető, mint a négyszögletű védmű. A két nyugati bástya viszont hagyományosabb építkezési módot sugalló körbástya (rondella), amit a nyugati oldal közepén, Vitnyéd felől kisméretű, ék alakú kiegészítő elem, talán piattaforma, ágyúk elhelyezésére is alkalmas segédbástya szakít meg. A rajz készítője nem ábrázolja, de elképzelhető, hogy a mai útviszonyoknak megfelelően már akkor itt haladhatott át a Sopron felé vezető országút, ha viszont nem, akkor a közlekedési folyosó alkalmasint a Kis-Rába nyugati partján és a tervezett palánk déli oldalán futott, mivel északabbra ezt a Hanság lápvilága már nem tette volna lehetővé. Az elképzelés szerint a palánk délkeleti falszakaszából nyílt volna az egyik városkapu (*porta urbis*), amely talán azonosítható az 1608. évi urbáriumban említett Babóti kapuval.²³

A déli városkapu átellenes oldalán, az északkeleti bástyától keletre nyílt volna a másik kapu, melyet a terv készítője indiai és kalakuti kapunak nevezett (*porta altera ad Indiam et Kalakwt*). Az India név a XVI. századtól rendszeresen előbukkan a forrásokban, az urbáriumokból tudjuk, hogy ezzel a névvel Kapuvár északi majorját jelölték, mely néhány évig még 1945 után is működött; az elnevezés Matissy rajzában fordul elő elsőként. A Kalakut elnevezés azonban eddig ismeretlen volt, így az, hogy pontosan honnan származik és mire utal az elnevezés, bizonytalan. A palánkot a terv szerint a város árka (*fossa urbis*) vette volna körül, ami szintén a modern várépítéset jeleként értelmezhető, hiszen az ásott árok egyfajta elővédműként a bástyákat és a közöttük lévő védőfalat fedezte. Az, hogy a palánkot magának a városnak a védelmi létesítményeként tervezték meg, nemcsak abból derül ki, hogy az árkot városároknak, míg a palánk belső oldalát városfal előtti térnek (*pomerium urbis*) nevezték, hanem abból is, hogy szabályos geometriai elrendezésben a palánk három belső oldalán — a belső vár felőli keleti oldal kivételével — két-két sorban házsorokat (*domus per ordinem*) terveztek. Amíg a belső várat a rajz *arx*nak nevezte, addig a külső várat a levél palánknak (*palangis*), ami eltérő rendeltetésükre is rámutat. A palánk nem a belső várnak,

22 Az olasz várépítéset hazai recepciójának szisztematikus újragondolása: Domokos György: Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. Bp., 2000.

23 MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/d. 3. füz. 291. p.

hanem a városnak lett volna a védműve, mely a tervezett helyőrséget oltalmazta volna a támadásoktól. Szatlóczki Gábor legutóbb éppen Kapuvár példáján érvelt amellett, hogy a palánkok nem a várat, hanem a várost védelmezték, „[e]zeket sosem nevezték egyszerűen palánkoknak, hanem vagy városról írtak vagy a »város« palánkjáról”.²⁴ A szakirodalom fősodrával vitatkozva ugyancsak ő állította, hogy a palánk népe funkcionálisan elkülönült a (belső) várban szolgálatot teljesítő várnépektől, a palánk erődített táborként, a mezei hadak állomáshelyeként szolgált, „funkciója nem a vár védelmi képességének növelése volt, hanem a mezei had védett helyen való elhelyezése”.²⁵ Nem világos, hogy vajon a palánk a város lakosságát, vagy pedig az irreguláris katonákat védelmezte-e volna inkább, minthogy azonban — talán nem véletlen egybeesésként — pontosan ettől az időtől, elsőként 1541. május 25-én kezdik Kapuvárt mezővárosnak nevezni,²⁶ a Matissy-rajz függvényében feltételezhető, hogy Kapuvárt praesidiális mezővárossá tervezték kiépíteni.²⁷

Az erődítési terv nem maradt teljes egészében papíron, mivel ugyanebben az iratban, május 25-én közelebről nem konkretizált kapui építkezésekről szól Ostffy László tudósítása (*Oppida in Kapw et Sarwar intermissione video edificari*).²⁸ Hogy a palánképítkezés ténylegesen is megkezdődött, sőt a város kerítésének munkálatai be is fejeződtek, Beőd György szintén májusi levelezéséből derül ki.²⁹ Eszerint amíg a jégverem mellett húzódik a vár régi külső árka, dél felé Kapu teljesen körül van véve sövénykerítéssel, ami megfelel a palánk hagyományos építési módjának (*castrum Kapu in portu antiquae fossae exterioris incipient a fovea glaciaria, trudensque versus meridiem omnino sepibus circumdatum circumseptumque est*). Az itt említett árok bizonyosan nem az 1540-es évekbeli

24 Szatlóczki, 2016. 27. p.

25 Szatlóczki, 2016. 50. p.

26 Bessenyei, 1994. 258. sz. A történetírói diskurzusban elterjedt nézet, hogy Kapuvár 1558-ban kapta a mezővárosi rangot, mivel abban az évben említi *oppidum*ként a Nádasdyak adománylevele. Ld: Sopron vármegye története. Oklevéltár. Kiad.: Nagy Imre. 2. Sopron, 1891. 630. p. Az első ismert említés időpontja és a városi rangra emelés dátuma azonban semmiképpen sem azonosítható egymással, és amint az idézett 1541. évi adat is mutatja, Kaput már másfél évtizeddel korábban is mezővárosnak nevezték.

27 A „praesidiális mezőváros” fogalmához ld.: *Végh Ferenc*: Birodalmak határán. A Balaton partján. Keszthely végvárvasár a XVI–XVII. században. Bp., 2007. 117–120. p. (Disszertációk a társadalomtudomány köréből 1).

28 Bessenyei, 1994. 258. sz.

29 Idézi: *Takáts Sándor*: Műveltség-történeti közlemények. A magyar vár. 1. In: Századok, 41. (1907) 8. sz. 734. p.

új erődítési munkák eredménye, „ösi” jelzővel való ellátása középkori konstrukcióról árulkodik, ahogyan az a Matissy-rajzon látható. A megkülönböztető melléknévből azonban az is következik, hogy volt újonnan ásott árok is, amire Ostffy László korábban idézett 1540. szeptember 12-én írt levele szolgálthat további bizonyítékokat. A Beöd-féle levél szerint a majorkok felőli részen (vagyis ezek szerint India mellett Kalakut is egy majorság neve lehetett), a vár alatt szintén teljesen elkészültek a nagyobb oltalmazó sövényfonatok (*Locus allodii sub hoc castro sepibus majoribus omnino circumdatum et circumseptum est*). 1543-ban tovább folytatódta a védelmi munkálatok, amikor is hegyes karókból álló kerítésről, latorkertről kapunk hírt a közút hídjá közelében, sarampóval (*a primo ponte sarampos supra castrum vie publice inter Latorkert*),³⁰ ami talán megfeleltethető azzal a kerítéssel, melynek építését Matissy 1541-es levelében szorgalmazta. Ez a latorkert azonban nem lehetett azonos a városfallal, annál anyagában és védelmi kapacitásában is jóval szerényebb, fakarókból álló védműnek tűnik. Az adatok alapján valószínűsíthető, hogy az 1540-es évek elején elsősorban a külső védművekre (kerítésekre, árkokra) koncentráltak, míg az első Nádasdy-építkezések második fázisában rövid idő múlva a belső vár újjáépítése is kezdetét vette.

A vár korszerűsítésénél a palánképítés itáliai hatásához hasonlóan olasz meseterek kapuvári jelenlétére következtethetünk. A gazdag levelezése révén országosan is jelentős Sennyey Ferenc, a kapui vár akkori legfőbb irányítója, később a Nádasdy-uradalmak prefektusa egy 1542. szeptember 12-én kelt levelében beszámol, hogy a kapui vár nagy tornyát ekkor építették, melyen a Sárváron is működő Magister Iwan kőművesmester dolgozott.³¹ 1545. december 28-án Nádasdy szintén a „várcsinálásra” és a házépítésre hívja fel Sennyey Ferenc figyelmét, ám ezúttal faépítkezésről esik szó, amelyhez az építőanyagokat szállították.³² A későbbi adatokkal együtt topográfiailag is értékelhető információkkal szolgál Sennyey 1547. február 2-án Nádasdynak címzett levele, melyben arról értesíti urát, hogy a kétségkívül a várban lokalizálható tárház építése most zajlik, másnap már a padlózatát (padimentum) készítik, minthogy azonban a kért deszkák nem

30 Vadas, 2015. 35. p.

31 Tóth Melinda: A sárvári vár építéstörténete. In: Savaria, 4. (1973) 267. p. 91. jegyz. Koppány Tibor: Művészek és mesterek a 16–17. századi Kanizsai–Nádasdy birtokok építkezésein. In: Désthy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Bardoly István – Haris Andrea. Bp., 2002. 387. p. (Művészettörténet – Műemlékvédelem, 11).

32 Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. 4. Kiad.: Mályusz Elemér. In: Levéltári Közlemények, 3. (1925) 1. sz. 85. p.

érkeztek meg, a padlás és az ajtók építését nem tudják folytatni.³³ Hogy ezek a munkálatok egyértelműen a belső vár építésére vonatkoztak, és hogy a nyíláske-
retek nemcsak fából, hanem szilárd anyagból is készültek, azt az egy héttel későbbi, 1547. február 9-én kelt levél igazolja, mely szerint kőművesek dolgoznak Kapuváron, akiket Sennyey a kért szerszámok megjavítása után ajtónak és ablaknak való kő fejtésére küldött el.³⁴ A faépítkezésekhez szükséges építőanyagok is megérkeztek, mivel folytatódott és a levél szerint rövidesen befejezéséhez közeledett a tárház építése: ekkor már elkészült a boltozat, a padló, a bejárat, már csak a pléh (vaslemez) volt szükséges az ajtóhoz. A „kapu felett való bolt” építése szintén folyamatban volt, továbbá Sennyey elbontatta a várbeli nagy szekrényt, és annak anyagainak felhasználásával új készítését tervezte. Minthogy a rendszerint a várak térbeli közepén álló torony az erődök hatalmi szimbólumaként funkcionált, logikus, hogy a tornyot az elsők között kezdték építeni.

A várépítés valószínűleg 1549-től gyorsult fel, mivel ebből az évből változatos építkezésekről kapunk hírt. A *Memoriale super edificiis* című emlékeztető szerint a tornyos és emeletessé bővített épületben új kövekből újjították fel a falakat, befejezték azoknak az ablakoknak és ajtóknak az építését, melyekhez kövek vágására két évvel korábban Sennyey kiküldte a kőműveseket, lépcsők épültek a középső, az új és a felső „házakhoz” (vagyis szobákhoz) vezető folyosónál, továbbá a vár sarkaira faragott erkélyt készítettek a fertőmeggyesi (ma: Mörbisch am See, Ausztria) kőfejtőből származó mészkőből (*De resarciendis scissuris murorum novorum. De finiendis fenestris et hostiis murorum novorum. De scalis ad domos mediocres. De disponenda scala ad curritor in medio muri domus novae. De disponenda scala ad domos novae superiores. De disponenda erkel in reliquiis angulis castri, pro quo labore reperientur lapides in Megyes*).³⁵ Ezekben az építkezésekben minden bizonnyal az a két, egyaránt Andrásnak nevezett kőművesmester keze munkája tükröződik, akikről Sennyey már 1549. január 3-án azt panaszolta urának, hogy most adott nekik 15 forintot Kapuban, de jobb lett volna velük előre egy évre leszegődniük, mert egyre több pénzt kérnek a munkájukért, eddig 75 forintot kaptak, de még ezen felül további 45 forintot

33 Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. Kiad.: Mályusz Elemér. In: Levéltári Közlemények, 5. (1927) 1. sz. 86. p.

34 Uo. 89. p.

35 *H. Takács Marianna*: Magyarországi udvarházak és kastélyok. (XVI–XVII. század). Bp., 1970. 200. p. Vö. továbbá ezen adatok rövid építészeti kontextualizálását: *Tóth*, 1973. 265. p. 74. jegyz.

kértek.³⁶ Novemberben Sennyey Pápocon további pénzüsszegeket szolgáltatott ki a két András mesternek, ami más kiadásokkal együtt annyira megterhelte az uradalmi költségvetést, hogy aktuálisan nem tudott készpénzt küldeni urának.³⁷ Egy augusztus 4-én kelt levél szerint feltehetően ugyanezek a mesterek tevékenykedtek Lékán is, mivel az ottani építkezéseken dolgozó mesterekre Bertalan deák „kapui kőművesekként” hivatkozik, ami alátámasztja azt a megfigyelést, hogy Nádasdy egyszerre erősítette meg várait, melyeken azonos építőgárda dolgozott.³⁸ További bizonyítékként szolgál erre az is, hogy miközben Sennyey március 29-én azt jelentette urának Lékáról, hogy az ottani építkezésen két olasz mesterrel leszerződött a „hegyvágás”, vagyis a kőfejtés dolgáról, ezek az olasz hegyvágó mesterek Sennyey december 9-én kelt levele szerint már Kapuváron voltak, akiknek — a János mesternek járó száz és az ácsoknak járó 16 forint mellett — kifizette járandóságát.³⁹ Bár már 1542-ben is épült a kapui vár tornya, úgy tűnik, hogy az építkezés valamilyen okból jócskán elhúzódott, mert a torony a vár más épületrészeivel és deszkatetőzetével együtt ezen két András mester irányításával 1549 novemberében érkezett befejező szakaszához. Sennyey írja erről: „mind az tornyot igen csináltatom Kapuban, mind az kőrakást, kész immár az kis bolt [ti. boltozat], az ki az kőhorgony[t] rakták ki, szép ház [ti. lakószoba], meglátja kegyelmed, esztendőben csak deszkával fedetem be, mert az kis bolt felett igen szép ház leszen fenn, az két András mester mondja, csak házért fedetem deszkáért be”.⁴⁰ Bár közvetlen bizonyíték nincsen rá, de idegen hangzású neve alapján szintén az olasz építészek közé kell sorolnunk azt a Friderikusz nevű „kis olaszt”, akit Sennyey novemberi leveleiben emleget, és nyilván azért küldet neki élelmiszert, lisztet és bort, hogy azzal a munkájáért járó költségek egy részét természetben kiegyenlítsse.⁴¹

Amint Sennyey egy 1550 februárjában kelt leveléből kiderül, a torony még mindig nem készült el, de most már nem a kőműves-munkálatokkal voltak el-

36 Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. Kiad.: Mályusz Elemér. 8. In: Levéltári közlemények, 7. (1929) 3–4. sz. 232. p.

37 Mályusz, 1929. 267–268. p.

38 Mályusz, 1929. 259. p. Az egyik András mester 1552-ben került át Kapuvárról Sárvárra. Vö. Tóth, 1973. 223. A kapuvári ablakok és ajtók keretei szintén mutathatnak hasonlóságot a sárvárival.

39 Mályusz, 1929. 241. p., 274. p.

40 Betűhív közlésben lásd: Mályusz, 1929. 268. p.

41 Mályusz, 1929. 268. p. Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560. Kiad.: Szalay Ágoston. Pest, 1861. 66–67. p.

foglalva, hanem tetőzetét fedték.⁴² A torony eszerint órával és körülötte erkéllyel volt ellátva, amit azonban nem az olaszokkal végeztek, hanem „*az nemetekkel kelemek chináln*”. A két András mester egészen az 1550-es évek végéig a Nádasdyak váraiban és udvarházaiban működött, és bár a későbbi adatok fényében sincs egyértelmű bizonyítékunk mindkettejük külföldi származására, de egy 1558-as említésből, mely szerint az akkor a Fertő melletti Hegykőn a Nádasdyudvarház építésénél szorgoskodó Andreas Murarius Itáliába ment, tudható, hogy olasz volt, így a kapui várépítés is olasz mesterek részvételével zajlott.⁴³ A kapui vár nagyszabású építkezéseinek kivitelezését tehát nagymértékben a két András mester végezte, akik Sárváron, Keresztúron és Lékán is dolgoztak.⁴⁴ Az itáliai mesterek mellett német építőmesterek és munkások is működtek Kapuváron, 1549-ben ácsok jelenlétéről értesülünk, egy évvel később pedig a toronyerkélynél működtek közre.⁴⁵ Név szerint ismerjük az ácsok irányítóját, a Joannes Pusperger nevű bécsi ács mestert, akit 1550-ben a kapui építkezésnél említenek, és aki 1557-ben már nem volt az élők sorában.⁴⁶

Az 1542 körül megkezdett építkezés még 1552-ben is zajlott, mivel tudjuk, hogy a két András mester közül az egyik két másik alkalmazottal együtt Kapuváron működött, csakhogy a munka kő és mész hiányában éppen szünetelt.⁴⁷ Sőt a munkálatok állandósulhattak, mert 1557-ben Sennyey egy Francisco nevű kőművespallért szeretett volna Kapuvárra hívatni, aki Tóth Melinda szerint a győri erődváros neves itáliai tervezőjével, Francisco Benignóval azonos, Koppány Tibor azonban vitatja ezt a hipotézist, mondván ő nem volt pallér.⁴⁸ Mivel a pallér titulus, pláne a korabeli terminológiai bizonytalanságokat is figyelembe véve, akár a munkákat irányító építőmesterre (Paumester, azaz Baumester) is vonatkozhat, önmagában nem zárható ki, hogy a győri főkapitányság szuperintendenséről van szó. Számításba kell venni ugyanis azt is, hogy 1558-ban Nádasdy hegykői udvarházán dolgozott egy bizonyos Santa Francisco, akit Győrből, azaz Benigno székhelyéről hívott el Sennyey a Fertő partjára, és 1559-ben ugyanő dolgozott tanácsadóként Nádasdy bécsi rezidenciájánál is.⁴⁹ Akár azonos, akár

42 *Koppány*, 2002. 391. p.

43 *Koppány*, 2002. 382. p.

44 A többi várnál való működésükre lásd: *Koppány*, 2002. 382. p.

45 *Mályusz*, 1929. 268. *Koppány*, 2002. 391. p.

46 *Koppány*, 2002. 393. p.

47 *Koppány*, 2002. 382. p.

48 *Tóth*, 1973. 273. p. 191. jegyz. *Koppány*, 2002. 386. p.

49 *Koppány*, 2002. 386. p.

nem a Kapuvár kapcsán említett Francisco a győri főépítésszel, kétségtelenül itt is idegen, feltehetően itáliai mesterral van dolgunk. Azt, hogy a Kapuvárhoz közeli Győr mesterei valóban tevékenykedhettek Kapuváron is, alátámasztja az a Koppány Tibor által feltárt nagy jelentőségű adat, miszerint a győri erődrendszer kiépítésének Francisco Benigno melletti másik vezetője, Bernardo Gabelli / Gabellio irányította főépítésként az 1540–50-es években zajló kapuvári építkezéseket.⁵⁰ Ennek megfelelően a várnál szóba kerülő német mesterek, mint az egyik építésvezető, Joannes Pusperger, továbbá itáliai mesterek, mint Friderikus és különösen a sűrűn említett két András mester mind Gabelliónak voltak alárendelve a hierarchiában. Az évtized végén zajló építkezéseknél feltehetően jobbágmunkát is felhasználtak, mert az 1557. évi országgyűlés — a megyék részéről a várakhoz hatnapi ingyenmunkát elrendelő — 6. törvényét szabályozó 1559. évi 30. törvény nevesítve is elrendelte Kapuvár megerősítését.

Az előszámlált adatokból az az általános konklúzió szűrhető le, hogy a Nádasdyak első kapuvári építési korszakában a török fenyegetés és a polgárháborús állapotok hatására először az erődítési munkálatokat végezték el, az árkok, a latorkert és a palánk ténylegesen elkészültek, míg eddig az ötszögletű bástyák megvalósulásáról nem, csak annak terveiről rendelkezik biztos információval a forráskutatás. A védműveket követően az 1540-es évek elején indult meg a kapui belső vár teljes átépítése, ami Bernardo Gabellio építészeti felügyeletével és Sennyey pénzügyi irányításával 1550-ig nagyobb, utóbb gyengébb intenzitással zajlott az ötvenes évek végéig. Amíg tehát az 1540-es évek elejének munkálatai döntően katonai célokat szolgáltak, nem sokkal később a vár lakóépületei felé, a polgári építkezésre tolódott el a hangsúly. 1544-re már annyira előrehaladott állapotban volt a vár kivitelezése, hogy családi rezidenciaként is használni tudták, amit az bizonyít, hogy Nádasdyné Kanizsay Orsolya júniusban és augusztusban, azaz huzamosabb ideig tartózkodott az épületben, 1546. június 11-én szintén Kapuból postázott levelet férjének.⁵¹ Tekintve, hogy az itáliai várépítészet a kor csúcsán állt, a modern várépítészet elemei minden bizonnyal a belső vár erődítésén is megmutatkoztak, bár a források hallgatnak az itteni védművek megvalósulásáról. A jelentősebb volumenű építkezést és a megfelelő hazai szakembergárda hiányát önmagában jelzi, hogy Nádasdy külföldről rendelt építőmestereket. Figyelembe véve, hogy még a nagyobb várak esetében is inkább Buda elvesztése, 1541 után

50 *Koppány Tibor*: Nádasdy Tamás udvara és az építészet. In: *A magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk.: Székely Júlia – R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987. 224. p. 370. p.

51 Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Kiad. Károlyi Árpád – Szalay József. Bp., 1882. 74–76. p. Vö.: Szalay, 1861. 45. p.

vett nagyobb lendületet a várépítés, a törökellenes védelem szempontjából a kapui magánvár erősítése meglehetősen korainak tűnik.

Nádasdy (II.) Ferenc és Pál építkezései

Az első nagy várépítési periódus nagy valószínűséggel az 1550-es évek végén lezárult. A további építkezéseket és a karbantartási munkálatokat az is gátolhatta, hogy Nádasdy Tamás nádor 1562-ben meghalt. A (feltehetően) második építkezési hullám kezdődőpontját jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk kijelölni, de az bizonyos, hogy 1587-ben már folyamatban volt, mert ebben az esztendőben „*az kapuy kü myweseeknek állas kötözny valo geplő*” kifizetéséről esik szó.⁵² Ezekben az években ismét Sárvárral párhuzamosan folytak az építési munkálatok, amit onnan tudunk, hogy egy Ferenc nevű kapuvári kőművesmester 1587–88-ban kapuvári téglavetőkkel és ácsokkal mindkét helyen dolgozott.⁵³ Az átfogóbb átépítési munkálatokat jelzi az az adat, mely szerint 1588-ban Győrből hívtak építész (Győrré az fundalo Mestererth menth wolth).⁵⁴ A század utolsó évtizedeiből több olyan várinventárium is rendelkezésünkre áll, melyek alapján következtetni tudunk a várépület kialakítására és az első korszakhoz viszonyított állapotváltozásaira.

Az 1584. évi kapuvári urbárium 24 helyiségre tagolta a várat, de egyes helyiségeket, mint a pitvart nem számolta külön.⁵⁵ A leltár megemlíti az 1542-ben már bizonyosan megkezdett és feltehetően 1550 körül befejezett tornyot, valamint az ebben lévő, 1547-ben épített tárházat, mely alkalmasint az épületegyüttes legértékesebb része volt. Abból következtethetünk erre, hogy ide hordták össze a művészettörténetileg is kiemelkedő, ezüstözött és aranyozott szakrális tárgyakat (monstrancia, ampona, tömjénégető), levelesládákat, a nem használatos, díszes katonai eszközöket (tatár pajzs, tegez); azaz a helyiség kincstárként és levéltárként működött. Nem a kincstár volt azonban a toronyépület legmagasabban fekvő helyisége, mivel fölötte még volt egy szintén hasonló funkciót betöltő boltozatos helyiség (ha az 1547-es adat erre vonatkozik, padlásnak nevezték), ahol vaslakkal lezárt ládákat tároltak. Nyilván ezek voltak a legféltettebb javak, melyeket

52 H. Takács, 1970. 201. p.

53 Koppány, 2002. 385–386. p. Tóth Melinda periodizációja szerint ekkor indult a várépítés újabb szakasza Sárváron is. Ld.: Tóth, 1973. 243. p.

54 H. Takács, 1970. 201. p.

55 MNL OL E 156 Fasc. 56. No. 33. 84–94. p. Lásd a *Forrásközlés*ben.

szándékosan rejtettek el a tekintetek elől a vártorony legeldugottabb részeibe. A torony ezen felül reprezentatív (hatalmi) célokat szolgáló fegyvertárként is működött. Valóban elkészült az 1550-ben az itteni erkéllyel együtt említett toronyóra, melyhez harang is tartozott. Elképzelhető, különösképp a tárházban összeírt liturgikus eszközök fényében, hogy a vártornyot egyházi funkcióra is használták (Kapuváron ekkoriban nem, csak Babóton volt plébánia és templom), valószínűbb azonban, hogy a harang riadóztatási célokat szolgált, az épületrész tűztoronyként működött.

A toronyépület alatt húzódott a borospince, amely a Matissy-rajz szerint 1541-ben még nem létezett. Nem világos, hogy az „öreg pince”, mely nagyméretű borospinceként értelmezhető, szintén a torony alatt helyezkedett-e el, mint a másik, vagy pedig arra a pincére utal, melyet 1541 előtt a várárokból váltak ki. A porház a lőpor raktárhelyisége volt, de nem kizárólagosan, mert a toronyban is tároltak szakállasokhoz való puskaport. A kapualjban, az úgynevezett kapuközben a többi várhoz hasonlóan a fegyvertárat helyezték el. Hasonló funkciót töltött be egy boltozatos helyiség, valamint egy sütőház melletti név nélküli tér. A „felső tűzesház” talán azzal a *domos novae superioressel* azonos, melyről 1549-ből van adatunk, és nyilván fűthető voltáról kapta a nevét. Az összeíró szerint itt szokott Sennyey⁵⁶ „Ferenc uram” lakni, de berendezése eltér a hálószobáétól. Volt ugyan a helyiségben ágy (nyoszolya), de a tűzesház konyhai eszközökkel volt tele. Koppány Tibor a hazai várak és kastélyok átfogó vizsgálatából arra a következtetésre jutott, hogy ha az úr nem lakott a várban, lakóhelyiségét raktárként használták,⁵⁷ ez történhetett Kapuváron is. A lakó- és hálóhelyiség sokkal inkább a mennyezetes ágygal berendezett „palota” lehetett, nevéből adódóan ez lehetett a nagyobbik terem. A fölötté lévő helyiségben (nyilván a padlason) tárolták a tartósított (füstölt, sózott, piritott) élelmiszereket, a szalonnát, az orját, a sajtot. A gazdasági helyiségek közül feljegyezték a zsír tárolására használt hájasházat, az ecetes házat, a gabonás házat, a zabos házat, a sütőházat (pékséget), a káposztás házat, a konyhát, továbbá Vághy János porkoláb szobáját, a számtartó helyiségét, a számtartó házat, az asztalos munkahelyiségét, a „thyslerházat”, továbbá a sáfárházat. Ha összevetjük ezt a három évvel későbbi, 1587. évi összeírással, megtaláljuk a sütőházat, itt már külön említve annak előterét, a pitvart, az öreg szobát, a nagyszoba előtti pitvart (valószínűsíthető módon ez a nagyszoba a korábbi „palota”, mivel fölötté itt is

56 Bár vezetéknévét itt nem említene, az 1608. évi urbáriumból kiderül, hogy nem Nádasdy, hanem Sennyey után nyerte a nevét a szoba. Vö. MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/d. 3. füz. 278. p.

57 *Koppány Tibor*: Kastélyok a végvárak mögött. Késő reneszánsz és kora barokk kastélyépítészet a 16–17. századi Dunántúlon. Bp., 2014. 75. p.

padlás van), a mellette lévő kamrát, ezen kívül van kis szoba, az úr szobája (talán a korábbi tűzesház), és új elem a présház.⁵⁸ Egy ugyanebből az évből származó másik összeírás palotát említ padlóssal, amely egybevág az 1584-ből származó adattal, míg az előző forrásban alighanem ez a nagyszoba.⁵⁹ Ugyanitt szintén említik a tornyot és a torony alatti pincét.

A kontinuitás megfigyelhető egy 1590. évi leltár alapján is.⁶⁰ Eszerint újból megtalálható az öreg pince (talán a várárokból elkülönítve), a torony alatt való pince, a tárház a toronyban, a tárház fölött való ház, a zsindey alatti helyiség a toronyban (a fatetőzet vagy 1550-ben készült, vagy az 1587–1588-ban említett ácsok új alkotása), a kenyersház (nyilván a korábbi sütőház), az ecetesház, a számtartó ház, a hájasház, a konyha, a kapuköz, Vághy János uram háza, a sáfárház. Kerthy Gergely „háza” valószínűleg nem, csak lakója új, akárcsak Máté porkoláb másik szobája. A nagyobb lakóhelyiségek közül az „Eregh palota” a nagyteremnek feleltethető meg, az „Uraim haza melletth valo zeneshaz” a tűzesház mellett feküdhett, visszaköszön „Az oregh bolt zoba” (a korábbi boltozatos helyiség), ugyanakkor most említenek elsőként egy új termet, egy ebédlőházat a palota fölött. Mivel a palota fölötti részt korábban a szalonna tárolására használták, lehetséges, hogy nem új helyiségről van szó, csak étkezési célokra átalakították.

Az 1597. évi urbárium a vár és a város külső védműveiről ad számot, nem szól viszont a várépület belső elrendezéséről.⁶¹ A korabeli térszemlélet Kapuvárt négy városrészeire osztotta: a városon belüli, palánk mellett lévő negyedre, a kőfal melletti részre, Kapu városára, valamint a Váraljára (a suburbiumra), amely már kívül esett a palánk védőövéen. Az első városrészt az összeírás „Kapu Várbély palánk mellett” fekvőnek nevezte. Az 1541-es tervzet után valóban készülhetett valamiféle palánk, erre a sövénykerítés építésére vonatkozó az évi adat is utal. Ugyanakkor ez a palánk bizonyosan nem „várbéli” volt, azaz nem a belső várat, hanem a várost vette körül, így város védőöveként fogható fel. Kérdés azonban, hogyan értelmezhető a „mellett” névutó: vajon a palánkon belüli teret vagy az azon kívül eső részt jelölte. Mivel ebben a városnegyedben többnyire az 1594-ben a török-tatár pusztítás miatt tömegesen elmenekült rábaközi lakosok telepedtek le, akik sebtében „apró Házacskákat csináltak”, arra gyanakodhatunk, hogy a

58 H. Takács, 1970. 201. p.

59 Uo.

60 Uo.

61 Mikó, 1992. 127–137. p.

palánk külső oldaláról van szó. Itt helyezkedett el a tömlőcház is, így nyilván nem állhatott messze a várépülettől.

„Az keő fal mellett” létrejött másik városrész esetében az orientációs pontként megjelölt kőfal bizonyosan nem azonos a faszerkezeten és döngölt földön nyugvó palánkkal, sokkal inkább a belső várépületet ölelhetette körül, azaz közvetlenül a vár tövében lokalizálható. Nem világos, hogy ez a kőfal megfeleltethető-e azzal a várfallal, mely a XVII. századi rajz és alaprajz szerint négy oldalon ötszögű sarokbástyában végződött, de feltételezhető helyükről az eddigi feltárások során kövek és téglák kerültek a felszínre. Sárvárral szemben Kapuváron nem maradt épen várfal, így az építőanyag szerkezete a helyszínen nem tanulmányozható, ugyanakkor Sárváron a fal ma is jól látható módon vegyes építkezést (kő és téglaváz) mutat, mely analóg példaként szolgálhat Kapuvárra. A „kőfal” elnevezést nyilván a fa- és földépitkezéssel állították szembe, így érthető meg, hogy a döntően téglából álló védőövet egyszerűen kőfalnak nevezték. 1597-ben az itt lakók között is sok volt a földönfutó ember.

A harmadik városrész képezi „Kapu várossát”, és mivel az urbárium itt közli a szokásos bevezető szöveget a hitelesítő tanúvallomásokról, nem kizárt, hogy ezt a városrészt lakták a tulajdonképpeni városi polgárok, míg az első két településrészt a menekültek népesítették be újonnan. Ezt megerősíti, hogy Kapu városában a bevándorlók vendéglakosként kizárólag valaki más házában éltek, nem rendelkeztek saját lakhellyel. A városiak a palánkon belül laktak, közöttük azonban sok volt a várnépbeli (porkoláb, darabont, udvarbíró, tizedes, liszthordó, zászlótartó), ami ellentmond Szatlóczi Gábor azon állításának, miszerint a palánkban nem az állandó várőrség, hanem a szükség esetén mozgósítható mezei hadak tartózkodtak.⁶² Az, hogy „Kapu Várossa” megegyezik a palánk által körülvett területtel, abból is valószínűsíthető, hogy az összeíró ennek végében jegyezte fel a vámház helyét. Márpedig a vámházról sokféle topográfiai következtetésből, helynévből (Vám utca, Vámház-ér) és számos térképes ábrázolásból tudjuk, hogy a város nyugati végében állt, így az összeírás kelet felől indulhatott. A vámháznál volt a kocsmá és a mészárszék is. Az urbárium szerint Felsőzélről, azaz észak felől, „Az város keretéssé mellet” kezdődött Nádasdyék gyümölcsöskertje. Mivel a gyümölcsöskert helyét meglehetősen pontosan be tudjuk azonosítani (a kert 1945-ig elfoglalta a mai Házhely egy részét), és a XX. századig használatos Föszer helynév is segítségünkre van, nyilvánvaló: a város kerítése megegyezik a palánkkal, amely észak felé is teljesen elkészült.

62 *Szatlóczi*, 2016. 49–50. p. 71–73. p.

A legkönnyebben azonosítható városrész az „in Suburbio”, amely már nevével is város kerítésén kívül eső külvárost sejtet. Még a XIX. század végi belterületi térkép is „Külső város utcának” nevezi a Kis-Rába folyó túlsó partján fekvő jelenlegi Kossuth Lajos utcát,⁶³ s minthogy a város a Hanság mocsarai miatt sem keletre, sem északra, sem pedig a vizenyős, patakok sűrű hálózata által szabdaltnyugati oldal felé nem terjeszkedhetett, a Váralja csakis a vártól délre, a folyó túlsó oldalán feküdhett. Az elmondottakból következik, hogy Kapuvárt kettős védőöv védte: a kőfal a belső várat övezhette, míg a város kerítése maga a palánk volt, ahogyan arra a Matissy-rajz elnevezései is utalnak (a város árka, város kerítése, a város kerítése előtti tér).⁶⁴ Amíg a palánk „Kapu várossát” védte, a részint a migráció okozta túlnépesedés miatt a külváros (suburbium) már nem volt körülkerítve. Megnyugtató módon kevésbé lokalizálható a másik két városrész, de alighanem ezek nem tervezetten, hanem hevenyészve, a kényszer által szülve jöttek létre a vár tövében. Míg a „Kapu Várbély (azaz kapuvárbeli) palánk mellett” negyed a palánkhöz közelebb, de a palánkon kívül, addig „Az keő fal mellett” lakórész a belső várhoz közel, de a kőfal külső oldalán terülhetett el.

Az 1608. január elsején keltezett kapuvári urbárium az 1584. évihez hasonlóan részletes leírást tartalmaz a várépület helyiségeiről.⁶⁵ Megtaláljuk a legfőbb lakórészt, a palotát, melynek nyílászáróiról is képet kapunk: hat üvegablak biztosította a kilátást, az ajtó pléhes, azaz vaslemezzel volt borítva. A fölötte lévő lakóhelyiség (talán a felső ház) három ablakkal, grádicsal rendelkezett, ugyanakkor mivel az összeíró megjegyezte, hogy a mennyezet már leromlott állapotban van, régebben, feltehetően 1549 körül készülhetett. Megtaláljuk az „uraim házat”, a pitvart, a porkoláb lakóhelyiségét, amely elkülönül Vághy János korábban említett, és főként lőszerraktárként használt helyiségétől, ismét feltűnik Sennyey Ferenc háza (akinek neve a helyiség jelölésére még akkor is fennmaradt, miután már rég halott volt), továbbá két másik szenesházat is összeírtak, ami arra utal, hogy a kályhákkal való fűtés már jóval több helyiséget érintett, mint

63 MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára VII. 1. B. Kapuvári kir. Járásbíróság iratai, Telekkönyvi iratok. 196 d. Kapuvár belsősége.

64 Innen nézve nem tűnik teljesen légből kapottnak Büsching német földrajztudós kései, nyilván másodlagos forrásból merítő, ám potenciálisan egy korábbi állapotot konzerváló 1754-es leírása a (Kis-)Rába és a vizenyős területek közé szorított Kapuvárról, melynek várát szerinte kettős fal vette körül: „*Kapuvár, ein Schloß, so durch einen gedoppelten Wall bevestiget ist, nicht weit vom Flusse Raab, zwischen Morästen, gehört unter die Botmäßigkeit des Fürsten Eszterhazy*”. Büsching, Anton Friedrich: Neue Erdbeschreibung. 1. Hamburg, 1754. 966. p.

65 MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/d. 3. füz. 277–283. p. (Lásd a Forrásközlésben.) A Babóti kapura: uo. 291. p.

korábban. Amit 1587-ben palota fölötti padlásként jelöltek, azt most „szalonnás toronynak” nevezik, az egyezés a tetőtér funkcionális azonosságából következik. Ugyanitt a toronyban, a zsindegy alatt volt a lőporraktár, a középső szoba és az összeírás rendje alapján az életes ház (éléskamra) is. A torony alatt megtaláljuk a borospincét, továbbá az öreg pincét is. A gazdasági épületek közül felsorolják az ecetes házat, a számtartóházat, a kenyeres házat, ugyanakkor külön is jeleznek egy sütőházat, egy konyhai munkálatokra használt boltozatos helyiséget, valamint a káposztás házat. A korábbi összeíráshoz képest újdonság, hogy a kapualjat két részre bontva írták össze, létezett egy „belső kapuköz” és egy „külső kapuköz”, melyeknek rendeltetése továbbra is a fegyverek és hadianyagok tárolása.

A várhoz kapcsolódó kiegészítő épületek és műhelyek közé tartozik a tömlőcház, a kovácműhely, a bognárház, melyek az összeírói sorrend szerint a Kis-Rábához feküdhetek közel. Roppant fontos újdonságként a külső kapuköz kapcsán írták le a „kapu felen való két bástyát”,⁶⁶ valamint „az nap kelet felől való bástyát”, melyeknek tarackokkal való felszerelése egyértelműen hadi üzemmodról tanúskodik. Korábban nem hallottunk a vár bástyáiról, ezek szerint a vár későbbi négy bástyája közül három 1608-ra készen állt (ha négy lett volna szabályos elrendezésben, bizonyára összeírnák). Az itáliai várépítészeti rendszerrel összhangban ezek valóban ágyúbástyaként szolgáltak, a nyugati homlokzat előtti két bástyát egy-egy réztarack, a keletit egy vastarack védte. Az összeírás megőrizte a két láncsal ellátott bejárat elnevezését is (Vízikapu), ami nemcsak azt igazolja, hogy a vár körül vízesárok volt, hanem azt is, hogy a híd felvonóhídként működött. A felvonóhíd a kapuhoz a lánccsal is szorosan kapcsolódott, amelynek segítségével felhúzták és leeresztették a szerkezetet, működésére a sárvári várkapun jelenleg is megfigyelhető lánccmaradvány kínál analógiát. A malommal való közös említés miatt nem volt ezzel azonos a köztut a Kis-Rábán átvezető „Rába kapuja”, mely szintén lánccsal volt felszerelve, így felvonóhídként értelmezhető. Az 1660. évi urbárium még egyértelműbben fogalmaz: „Az Rába hidjan való emelchos [emelcsős] kapu”.⁶⁷ 1608-ban említik a „Babóti kaput”, mely nevéből és elhelyezkedéséből következően szintén a vártól délre lehetett, és ha nem azonos a „Rába kapujával”, akkor városkaput érthetünk rajta, talán éppen azt, melyet a Matissy-rajz a palánk déli oldalán nyíló „porta urbisként” nevezett

66 Faragó Sándor „kis bástyának” olvasta, mint ahogyan az alább említendő „viz kaput” is „kis kapunak”-ként értelmezte (Faragó, 1962. 90. p). Összehasonlítva az összeíró „t” és „s”, illetve „v” és „k” betűinek írásmódját, véleményem szerint egyik helyen sem a „kis” jelző szerepel, mindenesetre jelezni kívánom e nagy fontosságú szövegrészlet olvasatának különbségeit.

67 MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/f. 363. p.

meg. A Babóti kapun kívüli negyed megfeleltethető a suburbiumnak, amíg azonban 1597-ben itt még csak kilenc házat találunk, egy évtizeddel később a szám tizenegyre növekedett. 1639-ben a Babóti kapun kívül már 18 ház épült, azaz a város tovább terjeszkedett dél felé.⁶⁸

Nem tisztázott, hogy milyen változások történtek a váron és a hozzá tartozó védműveken a XVI. század végéhez képest, mindenesetre sokatmondó megjegyzés, hogy a palota tetőzete megviselt állapotban volt, sem a háborús időszak (tizenöt éves háború, Bocskai-felkelés), sem Nádasdy (II.) Ferenc 1604-ben bekövetkező halála nem kedvezett az építkezésnek. A Nádasdyak másik vára, Sárvár ismét analógiaként szolgálhat, ugyanis ott a várudvar kapu melletti falán olvasható egykorú kőtábla arról tájékoztat, hogy a kőből készült sárvári bástyákat 1588 és 1615 között építették. Nem zárható ki, hogy a kapuvári vár bástyái is ekkor épülhettek meg, mivel itt is 1587–88-ban élénkültek meg az építkezések, ráadásul azt is tudjuk, hogy a Ferenc nevű kőművesmester és munkásai párhuzamosan dolgoztak Sárváron és Kapuváron.

Bethlen Gábor 1619-ben kezdődő nyugat-dunántúli hadjáratának befejeződésével bizonyosan szükséges volt a vár újjáépítése, legalábbis helyreállítása, mivel Rambold von Collalto császári hadvezér megtorolva Nádasdy Pál hűtlenségét, 1621 őszén felgyújtotta azt. A kiégett vár és az ugyancsak elpusztított (sopron) keresztúri várkastély rendbe hozatalára a Koppány Tibor által feltárt kútfő szerint Nádasdy Pál együttesen hatezer forintot kölcsönzött feleségétől, Révay Judittól, cserébe a csejteit váruradalmat adta zálogba neki.⁶⁹ A helyreállítás 1625-re fejeződött be. A folyamat részletes vizsgálatát a forráskutatás jelenlegi állapota nem teszi lehetővé.

68 MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/e. 503–505. p.

69 *Koppány Tibor*: Batthyány II. Ferenc és Poppel Éva építkezései. 1590–1640. In: A Batthyányak évszázadai: tudományos konferencia Körmenten. 2005. október 27–29. Szerk. Nagy Zoltán. Körment / Szombathely, 2006. 107. p. és 114. p. 257. jegyz. *Koppány Tibor – Ivicsics Péter – Lővei Pál*: Tanulmányok – a töredékek katalógusai. Sárvár, vár. In: Vas megye 2. Vas megye műemlékeinek töredékei 2. Magyarszeccsöd – Zsennye. Szerk. Horler Miklós. Bp., 2002. 189. p. 26. jegyz. (Lapidarium Hungaricum – Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye, 6). A Bethlen-háborúk kapuvári kontextusaira: *Nagy László*: Adalékok Bethlen Gábor hadseregének dunántúli hadműveleteihez (1619–1621). In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7. (1960) 2. sz. 102. p.

Rezidenciális átalakítások a XVII. század második felében

Nádasdy (III.) Ferenc birtoklása idején a korábbi építési fázisokkal szemben nem annyira erődítésekről beszélnek a források, hangsúlyeltolódás figyelhető meg a várépítészet felől a kastélyszerű főúri reprezentáció irányába. Az 1660. június elsején készített kapuvári urbárium kibővített várral szembesít minket, amely a rezidenciális átépítést tükrözi.⁷⁰ A legnagyobb változás a két új helyiséget is megőrkítő „*Uram eő Nag[ysá]ga Kápolna fölött valo ebédlo hazaban*” helymegjelölés. A további helyiségek és terek: pitvar, secretariussok háza, ebédlő házból nyíló szenes ház, ebédlő házhoz való bolt, ecetes ház, sóos (?) ház, az vár piarczán kávas kút, életes ház, az életes ház mellett való színben, öreg konyha, főzőház, számtartóház, számtartóház mellett való sáfárház, öreg pince, az pince fölött való régi ebédlő, azon ebédlő házból kinyíló szenes ház, azon ebédlő ház előtti szenes ház, ezen helyiség kamrája és pitvara, szalonnás ház, öreg palota, palota előtt való pitvar, belső kapu fölött való kisház, az ebből nyíló kamra, külső kapu fölött való ház, várbéli káposztás ház. Az 1660. évből származó összeírás a korábbinál összetettebb belső elrendezést feltételez, néhány helyiség a korábbiakhoz képest más néven szerepel. A szalonnás ház — elhelyezkedése alapján is — megfeleltethető a szalonnás toronnyal, a külső és belső kapu fölött lévő helyiségek a kapuközök fölötti termekkel azonosíthatók. Az viszont, hogy a borospince fölött ebédlő volt, nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a pince nem lehetett a várárok elkülönített része, hanem az épület alatt helyezkedett el. Ebédlőházat 1590-ben említenek először, amikor is „palota fölöttiként” határozták meg, most viszont kettőről is szó van. Feltehetően az akkor palota fölöttinek mondott ebédlő a mostani pince fölötti, mert ezt réginek nevezik. Létezik azonban egy másik ebédlő is, amely újonnan épülhetett, jelezve: egy átépített várépülettel találkozunk.

A másik legnagyobb változás a váron belüli kápolna említése, melynek léte minden bizonnyal összefügg egyrészt azzal, hogy Nádasdy Pál 1642-ben rekatolizált, miközben jobbágyainak áttérítése a lelkészek ellenállása miatt vontatottan haladt, másrészt pedig azzal, hogy Kapuvárnak nem helyben, hanem Babóton volt a temploma, a babóti lelkész viszont nem tette le az evangélikus hitet. Kérdés, hogy ki, mikor és miért építette a kápolnát. Amennyiben a hitváltás lehetett a kápolna felépítésének indoka, 1642-nél korábban nem jöhetett létre, de 1659-re már készen állt, mert az az évi (katolikus) egyházlátogatás jegyzőkönyve említést tesz róla. A Gáborjáni Tóbiás győri olvasókanonok által február 12-én végzett vizsgálat szerint „*a várban van egy kápolna, s abban tartják az istentiszte-*

70 MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/f. 357–364. p.

letet.”⁷¹ Hogy a várkápolnára mint új szakrális helyre a Babót és Kapuvár közötti vallási torzalkodások miatt volt szükség, Gáborjáni azon megjegyzése sejteti, hogy a babóti prédikátor „eretnek”, amivel evangélikus hitére utal. A katolikus Vitnyédi Ferencet is — az evangélikus Vitnyédi István, Zrínyi Miklós ügyvédjének a féltestvérét — azért hívták meg 1646-ban a vár kápolnájába papnak, mert a babóti lelkész hajthatatlan protestáns maradt.⁷² A várbeli szakrális felszerelések között az 1659. évi canonica visitatio szerint találunk paténával rendelkező kelyhet, a két régi miseruhán kívül két újat is, melyeket Vitnyédi a saját költségén készíttetett, miseingeket, két korporálét, egy kehelytartót, két oltárterítőt, hordozható oltárkövet és rézből készült szenteltvíztartót. Mivel ezekről a tárgyakról a várinventárium nem beszél, különösen értékes információk.

Azt, hogy 1668-ban újabb építkezések zajlottak Kapuváron, régészeti leletek tanúsítják. Az 1957–1960 közötti leletmentések során már Faragó Sándor tömegesen talált *C[omes] F[ranciscus] D[e] N[adasd] I[n] C[apu] 1668* feliratú téglákat.⁷³ 1998 májusában gázvezeték-fektetési munkálatok közben véletlenszerűen akadtak rá a vár északi falára, melyen Gömöri János soproni régész vezetésével végeztek szondázó kutatást. Az összegző régészeti jelentés szerint szintén 1668-as jelzetű téglák kerültek elő, feltárták a XVII. századi bástya részletét, valamint a boltozatos, téglából épült pincesor.⁷⁴ A várfalszakasznak az azután kialakított szabadtéri színpadba való beépítése lehetővé tette az északi várfal nyilvános bemutatását. Az inventáriumokból kevésbé követhetők ezek az építészeti változások. Az 1669. március 20-án készült összeírás immár standard módon beszél a secretariusok házáról (benne zöld kemence), az ecetes házról, a piacon (az udvaron) lévő kávas kútról, az életes házról, a sütőházról, a felső kapu fölötti házról, egy innen nyíló pitvarról, egy ugyaninnen nyíló, újonnan épített házról (szintén zöld kemencés kályhával, vagyis cserépkályhával), az ebből nyíló kamrácskáról, de ezekből nem látható világosan az átépítés célja és jellege.⁷⁵

71 A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1659-ből. Kiad.: Lőrinczi Imre. In: Arrabona, 16. (1974) 233–234. p.

72 Vitnyédi Ferenc: Az első esztergomi főegyházmegyei sematizmus 1647. Szerk. Bojtos Anita. Bp., 2014. 192. p. (Magyar Herold, Series 1). *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok. 1100–1900. Esztergom, 1900. 263. p.

73 *Faragó*, 1962. 90. p.

74 *Gömöri János*: Jelentés a kapuvári É-i várfal leletmentéséről. 1998. május. RMGy. Régészeti Adattár. Leltározatlan anyag.

75 MNL OL E 156 Fasc. 78. No. 44. 1–4. p. Lásd a *Forrásközlésben*.

Ebben az időszakban ismét többször tűnnek fel a vár körül külföldi építésszek. Joannes Walner bécsi kőművesmester meghatározatlan időpontban, de mindenképpen 1671 előtt dolgozott Kapuváron, mivel az akkor már halott szakember örökösei 1672-ben a sárvári építkezésekkel együtt 200 forintnyi tartozás kiegyenlítését követelték a kincstártól.⁷⁶ Ezeket az építkezéseket még Nádasdy (III.) Ferenc határozta el, fő- és jószágvesztése miatt azonban birtokai az udvarra szálltak. Jóval nagyobb szerepe lehetett azonban a kapuvári vár átépítésében a Como környékéről származó itáliai építésznek, Pietro Orsolininek, akinek neve az 1650-es évektől tűnik fel Nádasdy várainál. Kapuvár esetében H. Takács Marianna 1571-es téves évszámmal hivatkozott itteni tevékenységére, amit többen átvettek, valójában azonban 1671-ben volt ő kapuvári várépítő mester (*Paumester in Kapuwar*), melyért 600 forintnyi díjazást kapott.⁷⁷ Az építőcéhet is alapító Orsolini dolgozott a lékai váron, 1655-től ugyancsak Lékán nevéhez fűződik az Ágoston-rendi kolostor, valamint a Szent Miklós plébániatemplom építése. Vagyis amint az a XVI. században is megfigyelhető volt, egyes Nádasdyak által felfogadott építésszek nemcsak a főúr egyes váraiban és városaiban tevékenykedtek, hanem azokban folyamatosan vándoroltak. Koppány Tibor idéz egy roppant fontos — és Kapuvár esetében eddig figyelmen kívül hagyott — építéstörténeti adatot, miszerint a kapuvári jószágok prefektusának pozícióját betöltő Kövér Gábor jelentése szerint Orsolininek 1673–1674-ben még nem fizették ki azt a pénzüsszeget, ami a kapuvári várban és az ottani templomban végzett tevékenységéért járt neki.⁷⁸ Ezek a munkálatok lehettek az 1671. évi építési feladatok, melyeknek elmentélezése minden bizonnyal ugyanazon okból, az országbíró lefejezése miatt akadozott, mint Joannes Walner esetében. Építéstörténeti szempontból azonban ezúttal fontosabb, hogy ezek szerint Pietro Orsolini Kapuváron szakrális építménynél is dolgozhatott. Ez viszont nem lehetett templom, mert jelenlegi tudomásunk szerint Kapuváron 1680-ig önálló templomépület nem létezett, azután is csak fából, amint arról az 1697. évi katolikus *cannonica visitatio* beszámol: „*Ezen községnek 17 évvel ezelőtt még közös temploma volt Babóttal, mivel a babóti templom filiája volt. Ezután azonban Kapuvárott fából imaházat építettek: ekkor kapott az újonnan alapított és emelt kapuvári plébánia plébánost.*”⁷⁹ Így aztán

76 Koppány, 2002. 395. p.

77 H. Takács, 1970. 200. p. Koppány, 2002. 391–392. p.

78 Koppány, 2002. 392. p. Vö.: Tóth, 1973. 279–280. p. 245. jegyz.

79 A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1696–97-ből. Kiad. Varga Imre. In: Arrabona, 14. (1972) 305. p.

Orsolini, ha nem éppen a sárvári templomra vonatkozik az adat, nem a kapuvári templomon, hanem a várbéli kápolnán dolgozhatott.

1671 után a politikai helyzet (Nádasdy fő- és birtokvesztése), valamint a birtoklástörténeti váltások (Kapuvárnak a Magyar Kamarára történő visszaháramlása, majd Montecuccoli zálogbirtoklása, végül Esterházy Pál birtokszerzése) okán akadoztak az építkezések. Minthogy azonban mind az oszmán veszély, mind pedig a belső politikai rebellió miatt stratégiaileg megnövekedett jelentőségű fiskális várról volt szó, ebben az időszakban az Udvari Haditanács előtt folyamatosan napirenden tartották az építkezések kérdését. Az Udvari Kamara lajstromkönyvei alapján bizonyítható, hogy már közvetlenül Nádasdy 1670 szeptemberében történt pottendorfi letartóztatása után, októberben 2000 forintot irányzott elő a központi adminisztráció a vár javítási költségeinek fedezésére, melynek kezelésével a korábbi Nádasdy-alkalmazottat, Kövér Gábor prefektust bízták meg.⁸⁰ A rendelkezésre álló anyagi fedezet birtokában 1673 májusától a kapuvári „kastély” újabb építkezéseit az Udvari Haditanács által készített mérnöki terveknek megfelelően tervezték folytatni.⁸¹ Az építkezés minden bizonnyal azért is égető volt, mert 1673 szeptemberében a haditanács számára az újonnan felállítandó szabadcsapatokról szóló védelmi tervezet Kapuvárt ötven fős német helyőrséggel szorgalmazta védeni.⁸² A prefektusnak az ottani helyőrség ellátását és elszállásolását is meg kellett szerveznie, melynek teljesítésére öt többször is felszólították,⁸³ 1674-re például Massimi ezredes jelentése szerint a sárvári és a kapuvári katonák lényegében hús és kenyér nélkül maradtak.⁸⁴ A Nádasdy-korszakon túl, az 1670-es években tehát ismét a katonai építkezésekre került át a súlypont.

Ezekből az időkből ismerjük a kapuvári vár első részletesebb rajzát és alaprajzát. A kapui vár első ismert vedutáját (látképét) 1690 körül készítette Esterházy Pál udvari grafikus, Matthias Greischer.⁸⁵ A krajnai származású Greischer 1685-

80 Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Indizes und Protokollbücher des Bestandes Hoffinanz 1531–1762 (= FHKA HF) 899. Protokoll Registratur, 1670. fol. 450.

81 ÖStA FHKA HF 911. Protokoll Registratur, 1673. fol. 183. Lásd: „*ob bey ietzt so genau zu samben gehenden mittlen das angefangene gebew am Schloss Kapovar vor iezo zu continüiren, zue solchem Ende dann die Ingenieur mit ihrem abriß sich zu wergleichen, und destwegen zue Fürkherung der weithern notturff nachricht herüber zu geben wer*”.

82 *Czigány István*: Hadügyi reformkísérletek a királyi Magyarországon, 1665–1682. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 114. (2001) 2–3. sz. 293. p.

83 ÖStA FHKA HF 905. Protokoll Expedit, 1672. fol. 311. ÖStA FHKA HF 907. Protokoll Registratur, 1672. fol. 217.

84 ÖStA FHKA HF 913. Protokoll Expedit, 1674. fol. 53.

85 Magyar Nemzeti Múzeum. Történelmi Képcsarnok. No. 4588.

ben Bécsben hozott létre rézmetsző műhelyt, 1688 körül Kismartonba költözve lett Esterházy nádor udvari rajzolója.⁸⁶ Greischer a főúr várairól és kastélyáról metszetsorozatot készített, melyek nemcsak azok kialakítását hagyományozták ránk, hanem lehetővé teszik a várak építészeti összevetését is. Mindazonáltal az ábrázolás hitelesnek korlátozottan tekinthető, az építészeti torzításokon túl például a rajz díszítő elemként a háttérben dombokat mutat, miközben Kapuvár síksági-mocsári vár volt. Az írott források alapján a rajz nyugati tájolású, mivel innen nyílik a vizes árkot átívelő híd, mögötte a várkapuval, ami megegyezik a Vízikapuként és emelcsős hídként emlegetett létesítményekkel. A felvonóhíd a rajz alapján cölöphíd volt, melyet középen ék alakú, két homlokvonalból álló ravelin, az ágyúk ostromtüzétől védő pajzsgát védett. A várat az ábrázolás szerint téglából készült fal vette körül, amely talán a „köfalként” emlegetett védműnek felel meg. Ez a bástyával megerősített fal bizonyosan nem azonos a Matissy-féle rajzon ábrázolt palánkkal, mert szilárd anyagból készült, és a város helyett csupán a belső várat védi. A lineáris perspektivikus ábrázolás fogyatékosága, valamint a veduta műfaji jellegzetessége miatt (miszerint a veduta a torzulás ellenére is nagylátószögű ábrázolásra törekszik) nem világos a bástyák elhelyezkedése. Feltehető, hogy a falak sarkain négy darab ötszögletű bástya állt, ami a szimmetrikus elhelyezéssel együtt itáliai típusú várépítkezést sejtet. Ezt erősíti meg a várépületnek Esterházy Pál *Mars Hungaricus* című hadtörténeti művében található 1664 körüli alaprajza, amely szintén az itáliai módra jellemző szabályos alaprajzot és négy darab ötszögletű bástyát mutat, a ravelinnel ellátott híd kialakítása megegyezik Greischer ábrázolásával.⁸⁷ Greischernél a váron belül a nyolctengelyes, kétszintes főépületet dél felől egy emeletes mellékszárny egészíti ki, de nem látható, hogy ezek hogyan folytatódtak tovább, vagyis hogy körbezártak volna-e egy udvart. A gyakran emlegetett torony rendkívül impozáns, jócskán a várépület fölé magasodik, de sem óra, sem erkély nem látható rajta. A Greischer-rajz alighanem idealizált kép, mindazonáltal az írott forrásokkal egyetemben arról tanúskodik, hogy a XVII. században a védelmi szerep mellett fokozatosan erősödött a reprezentatív funkció.⁸⁸

86 Életéhez ld.: *Szalai Béla: The life and work of Matthias Greischer*. In: *Uő.*: Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800. 4. Addenda — Kiegészítések. Bp., 2013. Online: http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/files/30585/The_life_and_work_of_Matthias_Greischer.pdf

87 MNL OL T 2 Tervtár, Esterházy család (hercegi) (1659–1939). No. 1063. A kapuvári vár alaprajza és a környék helyszínrajza. 1664 után.

88 *Vö.*: *Koppány*, 2014. 64. p.

Összegzés

A kapuvári vár Nádasdy (III.) Ferenc 1671-es birtokvesztéséig az egész korszakban végig magánvár volt, földrajzi helyzeténél fogva sem tartozott a védelem főbb erődtípusai közé. Ugyanakkor már a XVI. század első felében koncepciót dolgoztak ki helyőrséggé történő kiépítésére és a vár megerősítésére, melynek okai a török Bécs elleni felvonulásai és a belháborúk lehetnek. Vagyis a királyi érdek és Nádasdy magánérdeke egybeesett: e korai időszakban I. Ferdinánd Bécs egyik előretolt bástyájaként tekintett rá, míg Nádasdyék a törökök által veszélyeztetett Kanizsához, sőt az 1532-ben ostrom alá fogott Sárvárhoz képest Kapuváron védettebb vidéket találtak. Jelenlegi ismereteink szerint a Nádasdy-kor építési periódusai meglehetősen egybevágnak a sárvári várépítés szakaszaival.⁸⁹ A kapui vár és palánk építésének első szakasza 1540-től az 1550-es évek végéig itáliai építészek részvételével zajlott. A második építési hullám az 1580-as évek végén kezdődhetett, melynek végén 1621 és 1625 között Nádasdy Pál állította helyre a Bethlen-féle felkelés során felgyújtott kastélyt. A korszak utolsó nagyobb építkezése 1668 és 1671 közé tehető, amikor ismét külföldi építészek dolgoztak a váron. Ezek során az itáliai várépítészet modern megoldásainak megfelelően szabályos alaprajzú, ötszögletű bástyákkal ellátott, külső védművekkel is megtámogatott erődöt építettek ki Kapuváron. Az erődítés mértékét mutatja, hogy a védelmi létesítmények között szerepelt vizesárok, latorkert, bástya, kőfal, ravelin, kapuk, felvonóhidak és minden bizonnyal megépült a város kerítéseként emlegetett, magát a várost védő palánk. Ugyanakkor geopolitikai helyzete miatt Kapuvár inkább a keletről menekülőknél nyújthatott védelmet, a Rábaközt megvédeni kevésbé tudta. Lehetséges, hogy a XVI–XVII. századi várnak a mai kastélyépületben megvannak a szerkezeti maradványai, és a Rákóczi-szabadságharc végén a bevett állításokkal szemben nem az egész épületet, csak azok védműveit, bástyáit robbantották fel a kurucok, de a kérdést csak a több ízben elmulasztott falkutatás tisztázhatja.

89 A sárvári vár építéstörténeti szakaszolásához vö.: *Tóth*, 1973. 213. p.

FORRÁSKÖZLÉS

1. számú dokumentum A kapui vár 1584. évi inventáriuma

Az wárnak inuentárioma

Az Thoromban walo Thár házban vag'on

[...]

Az tárhaz fölöth az bolth alath

Vag'on három öreg hada wasas, az eg'g'yken keth lakath wag'on, az massykath kötéssel kötöttik által⁹⁰

Az ladakathnak ketteyith Zelestey ferenczneyenek mong'ák, az harmadykath nem tug'g'ák kye, de wasalas zerynth Zalay Bonae.

Várban az kapw közben

Az kapw közben vag'on zakalas harminczöth 35.

Keth töröth zakalas 2.

Pwska ky nag'ob, ky kysseb hwzon három, de hatának⁹¹ ága nynchen az többi sem zolgalhatnak 23.

Három porhoz walo riz rosta 3.

Három rwd was,⁹² vannak walamy nylak wasak, és Bylynchekekis

Keth was lampas három.

Bolth házban vag'on

Három zakallas ketteynek ag'a nynchen 3.

Eg' was lampas 1.

Eg' taraczk globis

Tyzen öth pwska

Három was öreg lapyczka Malomhoz walo

Eg' darab was Tarazk zakadozoth

Három kas meh

Eg' kaloda.

Eg' won'o halo hythwán

90 A margón: Az kötéssel kötöth el nytték.

91 Áthúzva. Fölötte: 10.

92 A margón: Az egg'ik rwd was Bodonhelen wag'on.

Az sytö ház melleth wag'on

Keth riz tarazk 2.

Eg' was tarazk 1.

Kerekök wannak, de eg'eb zerzamok nynchen

Globisok synchenek

Üres wasas kerek hath tarazk ala walo

Üres tengel eg' tarazk ag'ánál eg'etemben

Az Thoronban fen vag'on

Hwz thwonna zakalas por Laystrombol megh tettzyk menny mása vag'on

Azon Thoronban eg' ora haranghjawal

Harom was tüzes chakanos Gerel' 3.

Walamy appro pwskachkak Laptába walok

Aso n'yelek vasathlanok vag'on hathwan 60.

Az Porhazban wag'on

Harmyncz keth thwnnachka, es eg' fel zakalos és pwska por tunnachka 32 ½

Keth forma kychin tarazknak walo 2.

Tarazk globis kilencz 9.

Zakalas globis mynth eg' harmadfil zaz 250.

Por merö serpenö fwntyawal eg'etemben eg'. 1.

Az thoron alath walo pynczeben

[...]

Az öregh Pyntzeben

[...]

Az Fölsö thüizes hazban kyben Ferencz uram zokoth lakny wag'on

Eg' aztal

Eg' nozola is

Eg' rez saytarochka

Vg'an oth nag' Zobaban eg' öregh aztal az pythwarban eg' hozw aztal

Keth lyztes zökren

Zakazto ruha hytwan kettö

Fa tál eg' 1

Fa tanyer harmynz eg' 31

Hath on tal 6

Harom on tan'yer 3

Vraym aztalara keth abroz, de az egg'ik hithwan 2

Eg' hithwan zakadozoth kezkenö
 Eg' talner törlö
 Keth öregh saytar 2
 Eg' öregh was fazzek 1

Palotha fölöth

Vag'on eghez zalanna öth 5
 Eg' fel zalanna ½
 Dyzno láb heth 7
 Olaz modra pyrytoth zalanna darab hwz 20
 Orya nyolz 8
 Odala[s] tyzen kettö 12.
 Tyzen neg' darab dizno fi 14.
 Sodar olaz modra pyritoth hwzon kylencz 29
 Ugan oth Jü sayth kylencz 9.
 Kechke sayth tyzen három 13.
 Öth fazik way mynth öthwen mezelnö 50
 Köles mas fil köböl
 Dyo eg' köbölnel töb walamywel

Az Palotában

Wag'on eg' kerek dio aztal
 Pohar zek [pohárszék]
 Thwzes hazban vg'an ottan eg' öregh nozola födeles
 Eg' köz[önséges] nozola

Hayas hazban

Vag'on tawaly hay eg'
 Ez ydey hay harom de approk
 Eg' darab olvaztoth baran' fag'g'w.
 Thöröth kender mynth eg' mas fel mása

Szam tarto Házban

Vag'on keth öregh wy sarro
 Nyocz also was
 Eg' kapa
 Keth öregh feyze
 Eg' wy asso

Eg' rez mosar töröywel, es zytayawal
Keth vas g'erth'a tarto

Az Thysler hazban

Vag'on három Lada, azmynth mong'ak Zalay Bonae, de byzon'n'al nem tug'g'ak.

Wag'on az wárban

Keth Darw
Tyzen nyocz hyzlalo dyzno 18
Wad lwd nyocz, és eg' kys erdey süldö
Eg' Bokör kwö,⁹³ de nem ighen yo

Az eczetes hazban

Vag'on öth atalagban eczeth az eg'g'ikben mynd söpröstül eg' elő arazny
Az massykan eg' elő araznál kewesb
Az harmadikban eg' ten'erny eczeth vag'on
Az ned'edikben eg' arazny és keth wyny
Az ötödikben eg' ten'erny eczeth vag'on.
Keth Lapos zánto was 2
Soo keth dwga 2
Eg' üres tanyer tok 1
Eg' asztalochka 1
Gyeken kettö 2
Eg' Ladachka kyben wannak walamy Laystromok

Saffar házban

Harom rez mása, eghez fel, és fertal' mertekewel eg'etemben
Vörös hag'ma nemy neg' köböllel
Keth öz бүр
Harom barán' бүр
Eg' бáрд
Eg' öregh fa teknö
Eg' kis üres eczetes atalagochka
Keth kys saytar

93 Bokor-kö: köből álló forgó kópár a malomban való örléshez. Ez a tétel utólag betoldva.

Süthü házban

Hjarom zyta
Harom teknö

Az Porkolab Waghy János hazaban

Eg' hozzw aztal
Eg' aztal
Keth nozol'a
Saletrom mynth eg' három masa az ereztöth saletrommal eg'etemben. Vag'on
Laystrom rola.
Uram eü N[agysága] Satory

Gabonás hazban

Neg' köböl bwza 4.
Eg' köböl ros 1.
Üres hordo bornak walo huzon heth 27.
Üres hordo Lyzthnek walo neg' 4
Eg' köböl 1.
Was rosta kettö
Eg' hithwan pon'wa 1
Az pyarzon három hythwan Gabonás zökren 3

Zabos házban

Wag'on ökör бүr kettö 2.
Keth köböl borso 2.
Fel köböl Len magh ½
Fel köböl zylva. ½
Baran' бүr öregh, apro pennig kettö tyzen öth 15.

Kapoztás hazban

Vag'on kapozta ötöd fel hordowal

Az Wárban vag'on

Keth fõ porkolab 2.
Vice porkolab kettö 2.
Thyz Drabanth 10.
Eg' Wamos Thamas deak 1.
Kwlchar eg' 1.

Süthö felesheghewel es három g'ermekywel
Eg' zakach Inas az Süthü fya 1.
Nyocz rab török
Harom körözthen fogol'
Isthvan deaknak Söytherynek eg' zolgaya
Kynek abrakya jár.

Kón'han

Vag'on eg' öregk kü soo 1.
Keth was fazek 2
Rostel eg' 1
Eg' Nyars 1
Eg Serpen'ö három 3
Keth was kalan 2
Keth wagho kes 2
Eg' rez födö 1
Eg' kys fa mosar 1
Eg' rez szürü
Eg' saytar
Eg' feyze
Eg' zyta was

Levéltári jelzet: MNL OL E 156 Fasc. 56. No. 33. 84–94. p.

*2. számú dokumentum
A kapui vár 1608. évi inventáriuma*

Kapu vára

Az palotában vagyon

Negy szegű asztal 1
Kerek asztal 1
Eggyes hatas szék 1
Almariomos pohar szék 1
Hosszu szék 3
Az Palota szegletibe almarium 1
Jo Iveg ablak rayta 6
Plehes ayto rajta és béllett

Ibidem: az szenes hazban

Födeles ágy 1

Jo Iveg ablak rayta 3

Béllet plehes ayto rajta

Az Gradiczonis béllett plehes ayto

Ezen Palota földél mindenestül ki szakadoban vagyon, ki miat a Palota mennyeze-
tibe immár is nagy kár vagyon

Az uraim hazaban vagyon

Asztal 1

Eggyes hatas szék 5

Leszegezett pad 2

Nyoszolya 3

Hitvan Iveg ablak 1

Plehes ayto rajta

Ibidem: az szenes hazban

Leszegezett pad 1

Retesztes ayto rayta

Az Pitvarban

Hosszu szék 1

Plehes ayto vagyon rayta

Matthe Porkoláb házában vagyon

Asztal 1

Leszegezett pad 2

Retesztes ayto vagyon rayta

Ibidem: A szenes házban

Pais 2

Hitvany sisak 6

Mives panczel 2

Ayto vagyon rayta

Wágy Janos hazaban vagyon

Asztal 1

Leszegezett pad benne
Toredezett Iveg ablak rayta 4
Kemenczebe valo vas Rostel 1
Pais 3
S[a]letrom merő serpenyo egyy köves 1
Merő funt egyyik 100 funt
Masik 50 funt
Harmadik 25 funt
Plehes ayto vagyon rayta

Ibidem: Az szenes hazban
Iveg ablak 1

Az alatta valo bolthban
Siletro[m] 10 mása

Sennyei ferenc hazaban wannak
Ki szegezett padok mind környül
Töredezett Iveg ablak 4
Plehes ajto rajta

Ibidem: az szenes hazban
Iveg ablak 2
Leszegezett pad 2
Plehes ayto vagyon rajta

Az Eczetes hazban
Kys zsaluchka 1
Eggyes hátas szék 3
Nyoszolya 2
Eczetes atalag 3
1. 4 ½ akos: vagyon rayta egyy elő arasni
2. 2 akos: vagyon rayta egyy elő arasni
3. 1 akos: Felig vagyon eczettel
Retesz es ayto vagyon rayta lakatostul

Szamtarto Hazban vagyon
Asztal 1

Leszegezett pad 1
Hosszu szék 1
Eggyes tamasztó szék 3
Meszelő was 1
Nyoszolya 1
Plehes ayto vagyón rayta

Kenyeres hazban vagyón

Asztal 1
Rez mosar 1
Vas fazek 1
Reteszés ayto rayta

Az öreg Bold szobában

Ures hordo 3
Taborba való eggy kis atalag 1
Vas Lampas 2
Nyers alma Cub 7
Foghagyma 25 koszorúval
Vörös hagyma Cub. 1
Reteszés ayto rayta lakatostul

Az sütő hazban

Hitvan ayto 2

Kaposztás hazban

Hasabos kaposzta eggy hordoal, metszett hord[ó] kaposzta, mas fel hordoal

Az Zalannas Toronban vagyón

Oldalastul Sodarastul és Czigolyastul szalanna 14
Orja feyestül 8
Nyulhya 6
Viragos peczenye 16
Ket díszno bele töltve
Hay 14
Turo 6
Duga Só No. 13

Azon Toronba a syndel alatt valo porhazba

Nem mehettünk be, mert az kulcsa az porkolabnal volt, az pedig ithon nem volt

Az Toronba valo kozepső házban

Vagyon asszu alma Cub 7 ½

Asszu szylva Cub 9

Az eletes hazban

Üres hordo vagyon 2

Az Toron alatt valo Pinczében vagyon

Eőt hordo bor

1. Szent miklosi Szőlő Bora Tin [tinna] 4

2. Azon Szőlő Bora Tin 4 ¾

3. Azon Szőlő Bora Tin 4 ½

4. Azon Szőlő Bora Tin 5

5. Azon Szőlő Bora Tin 4 ¼

Hitvan Ecetes atalag 1

Retesz es ayto rayta lakatostul.

Az öreg Pinczeben vagyon

Tizen egy hordo bor

1. homoki hegyvam bor Tin 5 p. 5

2. Sz: Miklosy hegyvam bor Tin 6 ½

3. Azon fele hegyvam bor Tin 4 ¾

4. Sz: miklosi dezma bor Tin 4 ½

5. Sz: Miklosy hegyvam bor Tin. 6 ½

6. Azonféle hegyvam bor Tin 4 ½

7. Azonféle hegyvam bor Tin 5 ½

8. Azonféle hegyvam bor Tin 8

9. Azonféle hegyvam bor Tin 6 ½

10. Azonféle hegyvam bor Tin 4 ¾

11. Sz: miklosi dezma bor Tin 5 p. 5

Eben csak egy arasni es egy tenyerni bor vagyon: mert a több borokat ebből töltöttek

Ezen pinczeben vagyon

On kanna 3

Rez czap 1

Furo 1
Vas abroncz 1.
Korczoła 2
Szarvas ülő vas 1
Szeg fejező 1
Ezen melegítő rez fazek 1
Retesz es ayto vagy on rayta lakatostul

Az Tömlőcz hazban vagy on

Lancz 4.
Bilinczek 8
Rud was 3
Nyak was 16

Az belső kapu közben vagy on

Szakállas 41
Vallatni valo lapos vas 3
Por czinalo Rosta 1
Szakallas golyobis 1000 (!)
Algyu golyobis 2
Puska vas ágy nélkül 2
Balon puska was 1.
Szakadozott vas taraczk 1
Muskath puska was 1.
Kű so egyy nagy darab
Czaklya 2
Was Lancz a Kapun 2
Lakat 2

Az külső kapu közben vagy on

Agyastul Rez Taraczk 2
A Kapu fele n valo ket Bastyan Rez taraczk 2
Az nap kelet felől valo bastyan vas taraczk 1
A viz kapun wacion lanc 3

A Kovacz zinnyiben [szinjében] vagy on

Őreg ülő vas 1
Fujo 1

Bognar hazban vagyon

Szalu

Kerek Agy furo 3

Eöreg füresz 1

Fel kez fűrisz 1

Apro veső 2

Eöreg veső 1

Kerek üliö satu 1

Az Raba kapujan vagyon

Lancz 1

Lévéltári jelzet: MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42/d. 3. füz. 277–283. p.

*3. számú dokumentum
A kapui vár 1669. évi inventáriuma*

Az kapui várban

Secretariusok hazaban

Ajto vas plehivel 1

Asztal negy szegletű 1

Paraszt Ágy 1

Hátos szék 1

Őveg ablak azon szobában 4

Zöld kemencze kálhás

Az Eczetes hazban

Négy szegletű Asztal 1

Deszkás Ágy 1

Őveges ablak 1

Aito paraszt plehestül 1

Kis bellet pad 1

Eczetes átolag 8

Négyében van eczet az négye üres

Tányeros kalamáris 1

Az piarczon kává kutt 1
Egy vas vödör raita lánczostul 1

Az Életes házban

Őreg szökrén 8
Kőből 1
Fertalj 1
Abrakhoz valo mérito 1
Aito vas plehivel 1
Sütő tekenyő 3
Fórosztő és apro tekenyő 40
Őreg fazék 3
Pohár 10

Az Sütő házban

Paraszt öreg tálos 1
Kerek tányer 20
Fa tál 9
Hosszas asztal 1
Pad czak gyalolatlan deszkábul 2
Őreg likas réz mosár 1
Vas töreje 1
Hus vágo bárd 1
Tórot [törött] vas nyárs 1
Rosztelj 1
Sütő kemence 2
Sütó valü [vályú] 1
Sütő tekenjő 1
Fóltozot szita 1
Fa rosza 1
Ezen házban töredezet öveg ablak 1
Óreg vas abrincsos czöbör négy abrincz raita 1
Más kis csöbör fa abrinczos 1
Viz meritő réz kánnachka 1
Ezen sütő házon és konyhan aito fa kilinczes 2
Vas fazék 1

Az főső kapu felől valo hazban

Negy szegletű asztal 3

Hosszu kar szék 2

Apro edgyes szekek 14

Deszkás njoszolja 1

Polcz 1

Zöld kálhás kemencze 1

Jo öreg öveg ablak 3

Jo plehes aito 1

Ezen házbul kj nylo Pitvarban

Hosszu asztal 1

Négy szegletű rosz kis paraszt asztal 1

Kü falban szegezet vas gyergya tarto 1

Hosszu szek 2

Arnyek szek 1

Azon aito vas reteszivel egjüt 1

Megis azon pitvarbul nylo ujonnan czinalt hazban

Polcz 1

Zöld kálhás kemencze 1

Bellet plehes ajto 1

Új öveges ablak 2

Apro edgjes szekek 4

Kárpit az falon 2

Ezen Házbul nyilo kis kamarachkában

Négy szegletű asztaloczka 1

Uj kis almarium 1

Fől szegezet polcz 2

Uj öveg ablak vas rostil keresztul benne 1

Aito vas plehivel 1

Az pallason van deszkas njoszola 4

Az Istálloban van

Öreg sait 3

Kis ebéd talas tart[ó] 1

Négy szegletű Asztal 2

Uj kerek asztal 1
Egy ui negy szegletü asztal 1
Nyoszola 1

Az Vár elöt valo Malomban

Malom kerek raita 2
Jo malom kü raita pár 2
Kü vágo czákánj 3
Vas durung 1
Gabona[na]k valo hordo 2
Vas karika 4
Mérő köből 1
Fertalj 1
Finak 1
Lisztes valu 2
Záváros aito raita 1
Vas pörölj 1
Az Rába emelítő hidgyan reteszestul lakatostul vas láncz 2

Levéltári jelzet: MNL OL E 156 Fasc. 78. No. 44. 1–4. p.